

Research in Teacher Education Curriculum Studies

ISSN (Online): 2980-7948

Causal Layer Analysis (CLA) of Students' Cultural Distance with Topics of Sociology Textbooks in the Humanities Major in High School

Mohsen Niazi ^{1*}, Mohammad Amin chahardoli ², fatemeh Khoshabyani Arani ³, ⁴ Mohammad KHorasani¹ Professor, Department of Social Sciences, Kashan University, Kashan, Iran.² PhD student, Iranian Social Issues, Kashan University, Kashan, Iran.³ PhD student, Iranian Social Issues, Kashan University, Kashan, Iran .⁴ PhD graduate student, Iranian Social Issues, Kashan University, Kashan, Iran.

ABSTRACT

Keywords: Futures studies,
causal layer analysis,
cultural distance,
students,
high school sociology
books1 .Corresponding
author✉
Niazim@kashanu.ac.ir

Background and Objectives: The textbook is the basis and source of all tests, exams of schools, organizations and higher education centers, as well as selections. The content of high school sociology books is derived more from official and ideal values than from everyday realities. Ethnic, gender and digital culture (which is important in the lives of adolescents) are almost ignored and the book does not represent the real world of today's adolescents. It can be said that we are witnessing a cultural gap between high school sociology books in the humanities and students. The purpose of this research is to analyze the causal layers affecting the cultural gap of students with high school sociology books.

Methods: This research is applied in terms of its purpose and its strategy is deductive. In this research, with the aim of explaining the cultural gap of students from the titles of high school sociology books in the humanities (including: sociology (1), sociology (2), sociology (3)), the Inayatollah layered causal analysis approach was used. The statistical population includes 11 sociology experts and sampling was done using the snowball method. Experts in the field of sociology were interviewed and we reached theoretical saturation with a total of 11 interviews. **Findings:** Findings: 18 general categories were classified into four layers of analysis (litany, systemic causes, worldview, and metaphors and myths) based on the experts' opinions. **Conclusion:** Factors affecting students' cultural distance at four levels of layered analysis were identified as follows: At the litany level: the prevalence of a lifestyle without restrictions on education, the destructive influence of the media, the negative role of relatives and friends, and the inability to understand the course material. At the level of systemic causes: inappropriate content of books, teachers without sociology expertise, failure to benefit from the perspective of experts, weak curriculum planning, and a decrease in the status of teachers. At the level of worldview: adolescent identity crisis, lack of social skills, inattention to the tastes of the new generation, and ambivalence in adult behavior. And at the level of metaphors and myths: anti-rationalism, cultural hegemony, and forgetting the philosophy of science.

Received: 2025-03-28

Reviewed: 2025-05-14

Accepted: 2025-05-24

Published Online: 2025-11-09

Citation (APA): Niazi, M. , Charadouli, M. A. , khoshbayani Arani, F. and Khorasani, M. (2025). Causal Layer Analysis (CLA) of Students' Cultural Distance with Topics of Sociology Textbooks in the Humanities Major in High School. *Journals of Research in Teacher Education Curriculum Studies*. 5(2), 31-53.

 <https://doi.org/10.48310/jcdr.2025.18903.1159>

Publisher: Farhangian University

Article type: Research Article

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

پژوهش در مطالعات برنامه درسی تربیت معلم

ISSN (Online): 2980-7948

تحلیل لایه های علی (CLA) فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه

شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان

محسن نیازی^{۱*}، محمد امین چهاردولی^۲، فاطمه خوش بیانی آرانی^۳، محمد خراسانی^۴

۱. استاد گروه علوم اجتماعی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

۲. دانشجوی دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

۳. دانشجوی دکتری جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

۴. دانش آموخته دکتری بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

چکیده

پیشینه و اهداف: کتاب درسی مبنا و منبع تمامی آزمون ها، امتحانات مدارس، سازمان ها و مراکز آموزش عالی و همینطور گزینش ها می باشد. محتوای کتب جامعه شناسی دبیرستان بیشتر برگرفته از ارزش های رسمی و آرمانی است تا واقعیت های روزمره. فرهنگ قومی، جنسیتی و دیجیتال (که در زندگی نوجوانان مهم است) تقریباً نادیده گرفته شده و کتاب دنیای واقعی نوجوانان امروز را بازنمایی نمی کند. می توان گفت که ما شاهد فاصله فرهنگی بین کتب جامعه شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان و دانش آموزان هستیم. هدف این پژوهش تحلیل لایه های علی موثر بر فاصله فرهنگی دانش آموزان با کتب جامعه شناسی دبیرستان می باشد. **روش ها:** این تحقیق از نظر هدف کاربردی و راهبرد آن قیاسی است. در این پژوهش، با هدف تبیین فاصله فرهنگی دانش آموزان از سرفصل های کتب جامعه شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان (شامل: جامعه شناسی (۱)، جامعه شناسی (۲)، جامعه شناسی (۳))، از رویکرد تحلیل علی لایه ای عنایت الله استفاده شده است. جامعه آماری شامل ۱۱ خبره جامعه شناسی است و نمونه گیری با روش گلوله برفی انجام شد. خبره هایی از رشته جامعه شناسی مورد مصاحبه قرار گرفتند و مجموعاً با ۱۱ مصاحبه به اشباع نظری رسیدیم. **یافته ها:** مقولات کلی ۱۸ گانه در چهار لایه تحلیل (لیتانی، علل سیستمی، جهان بینی و استعاره ها و اسطوره ها) بر اساس نظر خبرگان طبقه بندی شدند. **نتیجه گیری:** عوامل موثر بر فاصله فرهنگی دانش آموزان در چهار سطح تحلیل لایه ای اینگونه شناسایی شد: در سطح لیتانی: رواج سبک زندگی بی قید نسبت به تحصیل، تأثیر مخرب رسانه ها، نقش منفی خویشاوندان و دوستان، و ناتوانی در درک مطالب درسی. در سطح علل سیستمی: محتوای نامناسب کتب، معلمان فاقد تخصص جامعه شناسی، عدم بهره گیری از دیدگاه متخصصان، ضعف برنامه ریزی درسی، و کاهش جایگاه معلم. در سطح جهان بینی: بحران هویت نوجوانان، فقدان مهارت های اجتماعی، بی توجهی به سلاقی نسل جدید، و دوگانگی در رفتار بزرگسالان. و در سطح استعاره ها و اسطوره ها: خردستیزی، سلطه گرایی فرهنگی، و فراموشی فلسفه علم.

واژه های کلیدی:

آینده پژوهی،

تحلیل لایه علی،

فاصله فرهنگی،

دانش آموزان،

کتب جامعه شناسی

دبیرستان

۱. نویسنده مسئول

Niazim@kashanu.ac.ir

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴-۰۸-۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴-۰۳-۰۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴-۰۲-۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴-۰۱-۰۸

استناد به این مقاله: نیازی، محسن؛ چهاردولی، محمدامین؛ خوش بیانی آرانی، فاطمه و خراسانی، محمد. (۱۴۰۴). تحلیل لایه های علی (CLA) فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان. پژوهش در مطالعات برنامه درسی تربیت معلم، ۵(۲)، ۳۱-۵۳.

doi <https://doi.org/10.48310/jcdr.2025.18903.1159>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: دانشگاه فرهنگیان

© ۱۴۰۴ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

مقدمه

محتوای کتاب درسی یکی از پر بحث‌ترین موضوعات در حوزه آموزش و پرورش ایران می‌باشد. کتاب درسی مبنا و منبع تمامی آزمون‌ها، امتحانات مدارس، سازمان‌ها و مراکز آموزش عالی و همین‌طور گزینش‌ها می‌باشد. همچنین رسانه‌ای است که همه روزه معلمان، اساتید و شاگردان با آن سروکار دارند و به مقدار بسیار زیادی از آن تاثیر می‌پذیرند؛ به همین خاطر است که اغلب اساتید و مدرسین در تمامی مقاطع و زمینه‌های تحصیلی، تاکید بسیار زیادی بر روی آن دارند و تمام مبنا و اساس آموزش را بر پایه آن می‌گذارند. ارزش و جایگاه بالای کتاب درسی در شکل دهی رفتار و شخصیت مطالعه‌کنندگان و همین‌طور تاثیرگذاری بر روی روند اجتماعی، باعث می‌شود که نحوه نگارش، تهیه، خرید و بکارگیری آن بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. این دسته از کتاب‌ها باید دارای معیار، اصول و ضوابط مشخصی باشند، به نوعی برخی از ویژگی‌ها وجود دارند که بکارگیری آنها در حین فرایند طراحی کتاب‌های درسی ضروری است.

در این میان کتاب جامعه‌شناسی دبیرستان که بعنوان داعیه‌دار آموزش یکی از مهمترین رشته‌های علوم انسانی است نتوانسته است ارتباط خوبی با دانش‌آموزان ایجاد کند، و همواره احساس شده است دانش‌آموزان از لحاظ فرهنگی با سر فصل‌های کتاب جامعه‌شناسی دبیرستان فاصله دارند. مرور چنین مباحثی در مورد فاصله فرهنگی دانش‌آموزان با سرفصل‌های دروس جامعه‌شناسی می‌تواند در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان، گامی نو باشد. این پژوهش بر آن است تا با پرداختن به فاصله فرهنگی دانش‌آموزان با سرفصل‌های دروس جامعه‌شناسی با روش آینده-پژوهی گامی در جهت افق فرهنگی کشور بردارد، چراکه سیاست‌ها باید به گونه‌ای تنظیم شود که پاسخگوی نیازهای دانش‌آموز، مدرسه و جامعه باشد.

امروزه ضرورت توجه به امر تربیت و آموزش در بسیاری از جوامع کاملاً شناخته شده است و تلاش زیادی در جهت بهبود آموزش و پرورش شده است و این تلاش‌ها مستلزم رسیدن به این باور است که امروز دانایی، توانایی است (Khob Chehreh et al., 2018). نظام آموزش و پرورش کنونی بنا به ضرورت تغییرات اجتماعی، یکی از سازمان‌های پیچیده و بزرگ اجتماعی در هر کشوری محسوب می‌شود و با رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیوندی ناگسستنی دارد. با توجه به اینکه ثمر بخشی نظام آموزش و پرورش از یک سو تبدیل نمودن انسان‌های مستعد و توانا به انسان‌های سالم، خلاق، بالنده، متعادل و رشد یافته است (Safi, 2009) و از سویی دیگر، آموزش و پرورش باید منجر به شکوفایی شخصیت، استعدادها و توانایی‌های ذهنی و جسمی و احترام به والدین و حقوق دیگران، هویت فرهنگی، ارزش‌های دینی و ملی در دانش‌آموزان بشود و آنها را برای داشتن زندگی همراه با اخلاق و مسئولانه توأم با تفاهم، مسالمت، مدارا و مروت، انصاف، نظم و انضباط برابری و دوستی بین مردم و احترام به محیط زیست و میراث فرهنگی آماده کند. (The Charter of Citizens' Rights, 2016)

کتاب جامعه‌شناسی ۱ (پایه دهم) سر فصل‌ها بدینگونه طرح شده‌اند که فصل اول درباره شکل‌گیری جهان‌های اجتماعی بر اساس آگاهی و اراده انسان‌هاست و به نقد این جهان‌ها می‌پردازد؛ فصل دوم به موضوع هویت می‌پردازد و رابطه‌ی میان هویت فردی، اجتماعی و فرهنگی را بررسی می‌کند، با تأکید بر تحولات هویت ایرانی در گذر زمان (Organization for Educational Research and Planning a, 2023, Introduction). در کتاب جامعه‌شناسی ۲ (پایه یازدهم) در آغاز به بررسی فرهنگ جهانی و فرهنگ‌های تاثیرگذار مانند اسلام و غرب می‌پردازد. سپس شکل‌گیری فرهنگ جدید غرب و نظام جهانی ناشی از آن را تحلیل کرده و به چالش‌ها و بحران‌های این نظام اشاره می‌کند. در نهایت، به بیداری اسلامی و تلاش جهان اسلام برای مواجهه با این چالش‌ها پرداخته می‌شود (Organization for Educational Research and Planning b, 2023, Introduction). در کتاب جامعه‌شناسی ۳ (پایه دوازدهم) در ابتدا به نقش علوم اجتماعی در پاسخ به مسائل زندگی اجتماعی انسان‌ها پرداخته شده و تشریح می‌گردد که این علوم از دل فرهنگ و جامعه برخاسته‌اند و هم‌زمان بر آن‌ها تأثیر می‌گذارند. علوم اجتماعی توانایی خوداندیشی دارند و چون موضوع آن‌ها خود انسان است، انسان می‌تواند درباره رفتار، افکار و ویژگی‌های خود تأمل کرده و آن‌ها را اصلاح کند. این کتاب می‌کوشد با معرفی دیدگاه‌های مختلف جامعه‌شناسی (پوزیتیویستی، تفسیری، انتقادی)، نقاط قوت و ضعف هر رویکرد را بررسی کرده و در نهایت تفاوت علوم اجتماعی در جهان اسلام را برجسته کند (Organization for Educational Research and Planning c, 2023, Introduction).

در «گسست فرهنگی» افراد نه براساس نسل، بلکه براساس دو نوع رویکرد سنتی و جدید، به دو گروه تقسیم میشوند که هر گروه میتواند پیر و جوان را در کنار هم داشته باشند. هر جامعه‌های مبتنی بر ارزشها و هنجارهایی است. در توضیح حوزه مفهومی این دو اصطلاح باید گفت: «ارزشها» ماهیت ذهنی دارند و در مقام هستها موجب پذیرش برخی از واقعیتهای مربوط به جهان هستی میشوند. آنها وجدان جمعی مشترک و همبستگی اجتماعی را به بار میآورند، نظام قشربندی اجتماعی را شکل میدهند و به افراد قدرت انتخاب و قضاوت درباره پدیدهها را میبخشند. در صورتی که «هنجارها» ماهیت عینی دارند و در مقام بایدها و نبایدها موجب رعایت قواعد رفتاری از سوی کنشگران میشوند. هنجارها افراد را قادر میسازند، واکنش دیگران به اعمال خود را پیشبینی کنند (Talebi, 2006 cited in Zaer-e Ka'beh, 2018). در مورد ارتباط بین ارزشها و هنجارها باید گفت: ارزشها عامتر از هنجارها هستند و منبع و مبنای شکلگیری هنجارهای متعدددند. همچنین، از آنجا که ارزشها در مقایسه با هنجارها زیربناییتر، مهمتر و پایدارترند، معمولاً به راحتی تغییر نمیکند و میزان اشتراک بین نسلها روی ارزشهای اجتماعی بیشتر است؛ حتی اگر در ظاهر چنین ننماید. چنانچه به قول اسملسر، تغییر در ارزشهای اساسی به تغییر در تعریف هنجارها، سازمانها و امکانات میانجامد و جامعه را در مسیر هيجانها و نهضتهای اجتماعی و بیسازمانی قرار میدهد (Penahi, 2001; cited in Zaer-e Ka'beh, 2018).

متن کتاب جامعه‌شناسی (۳) به صورت غیرفعال و بیشتر به ارائه‌ی اطلاعات می پردازد. لذا محتوای کتاب مناسب نمی باشد و شایسته است برنامه ریزان درسی و مولفان کتاب درسی جامعه شناسی، در طراحی و تدوین آن دقت بیشتری نموده و با تنظیم محتوای درسی بهتر، بر میزان مشارکت دانش آموزان تاکید بیشتری صورت گیرد (Ali Soofi & Ali Soofi, 2023). محتوای کتب جامعه شناسی دبیرستان بیشتر برگرفته از ارزشهای رسمی و آرمانی است تا واقعیتهای روزمره. فرهنگ قومی، جنسیتی و دیجیتالی (که در زندگی نوجوانان مهم است) تقریباً نادیده گرفته شده و کتاب دنیای واقعی نوجوانان امروز را بازنمایی نمی کند. (Hosseini & Maleki, 2019) کتاب جامعه شناسی یازدهم با دیدگاه غالباً ایدئولوژیک نوشته شده و گفتمان مسلط، نهادهای سنتی و دولتی است. تجربه‌های شخصی و واقعی نوجوانان (نابرابری، تبعیض، رسانه‌ها، شبکه‌های اجتماعی) مغفول مانده است و شکاف بین «گفتمان رسمی» و «زندگی روزمره» نوجوانان دیده می شود. (Nasseri & Molana, 2021) بررسی بازنمایی هویت فرهنگی در کتابهای درسی دوره متوسطه نشان می دهد که هویت فرهنگی در این کتابها بیشتر به صورت تک بعدی، رسمی، و همگن ارائه شده و قومیتها، زبانهای محلی، و سبکهای زندگی متنوع دیده نمی شوند. این عدم بازنمایی باعث بیگانگی دانش آموزان با محتوای درسی می شود. (Afshari & Seif, 2018)

مطالعه جامعه شناسی در دبیرستان به دلایل متعدد اهمیت دارد: ایجاد نگاهی تازه به ابعاد مختلف محیط اجتماعی؛ مشخص کردن جایگاه فرد در جامعه؛ بررسی علل عدم ارتباط گروه ها با یکدیگر؛ شناخت محیط و فرهنگ هایی که در مورد آن ها بی اطلاع یا کم اطلاع بوده ایم؛ افزایش توانایی افراد در فهم اندیشه ها و گرایش های مختلف؛ پیش بینی و کنترل رفتارها؛ کاهش پیشدواری ها جهت تطابق بیشتر رفتار با موقعیتهای جدید؛ دسترسی به نیروی اجتماعی موثر و جدید در رفتار افراد جهت واکنش مناسب در برابر پدیده های اجتماعی. با توجه به همپوشانی اهداف آموزش و پرورش و علم و کتاب جامعه شناسی به نظر می رسد بحث آموزش علم جامعه شناسی (که داعیه دار علم رهایی بخش است) به دانش آموزان و همچنین فاصله فرهنگی ایجاد شده بین دانش آموزان و سر فصل های کتاب های جامعه شناسی دبیرستان از اهمیت بالایی برخوردار است.

سوالات پژوهش

سوال اصلی

لایه های علی مؤثر بر فاصله فرهنگی دانش آموزان با کتب جامعه شناسی دبیرستان کدامند؟

سوالات فرعی

- ۱- عوامل مؤثر بر فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان چیست؟
- ۲- وضعیت و مسائل موجود در فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان بر اساس تحلیل لایه های علی در لایه نخست (لیتانی) چگونه است؟
- ۳- وضعیت و مسائل موجود در فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان بر اساس تحلیل لایه های علی در لایه سیستمی چگونه است؟

۴-مهمترین عوامل گفتمان و جهان بینی مؤثر بر فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان چیست؟

۵-اسطوره‌ها، تمثیلات و استعارات مؤثر بر فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان چیست؟

۶- سناریوی مربوط به هر لایه کدام است؟

۷- سناریوهای مرتبط با فاصله فرهنگی دانش آموزان با سرفصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان کدام است؟

ادبیات نظری

اصطلاح فرهنگ دارای معانی و مفاهیم متنوع است و در سیر تاریخی خود، معانی مختلفی را به خود گرفته است، از جمله: ادب، تربیت، دانش، معرفت، مجموعه آداب و رسوم و آثار علمی و ادبی یک ملت، کتاب لغت، نیکویی، پرورش بزرگی، فضیلت، شکوه‌مندی، هنر، حکمت، شاخ درختی که زیر زمین خوابانند و بر آن خاک ریزند، و نیز تعلیم و تربیت، آموزش و پرورش، مکتب و ایدئولوژی. (Sahebi, 2005) دو انسان‌شناس آمریکایی به نام‌های کروبر و کلاکن (۱۹۵۲) تعداد ۱۶۴ تعریف از فرهنگ را گرد آورده و در کتاب خود به نام فرهنگ: بازبینی سنجش‌گرانه مفهوم و تعریف‌ها گنجانیده‌اند. فرهنگ یا تمدن کمیتی درهم‌تافته است شامل دانش، دین، هنر، قانون و اخلاقیات، آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عاداتی که آدمی چون هموندی (member) از جامعه به دست می‌آورد. (Sahebi, 2005, p. 153)

فرهنگ مفهومی است که شامل رفتار اجتماعی، نهادها و هنجارهای موجود در جوامع بشری و نیز دانش، باورها، هنرها، قوانین، آداب و رسوم، قابلیت‌ها و عادات گروهی افراد در جوامع می‌شود (Tylor, 1871). انسان‌ها فرهنگ را از طریق فرآیندهای یادگیری، فرهنگ سازی و اجتماعی شدن به دست می‌آورند که با تنوع فرهنگ‌ها در جوامع نشان داده می‌شود. یک هنجار فرهنگی رفتار قابل قبول در جامعه را مدون می‌کند. این به عنوان یک دستورالعمل برای رفتار، لباس، زبان، و رفتار در یک موقعیت عمل می‌کند، که به عنوان الگویی برای انتظارات در یک گروه اجتماعی عمل می‌کند (Jackson, 2006).

تغییر فرهنگی یا تغییر موقعیت، بازسازی مفهوم فرهنگی یک جامعه است. فرهنگ‌ها به طور درونی تحت تأثیر نیروهای تشویق کننده تغییر و نیروهای مقاومت در برابر تغییر هستند. فرهنگ‌ها از طریق تماس بین جوامع از بیرون تحت تأثیر قرار می‌گیرند (Chigbu, 2014).

فاصله فرهنگی یک مفهوم مهم در درک تنوع و نحوه تأثیرگذاری آن بر روابط انسانی است. فاصله فرهنگی می‌تواند بر تفاوت ارزش‌ها تأکید کند، برای مثال: تفاوت بین ارزش‌های محافظه‌کارانه، بسیار سنتی و ارزش‌های خودشکوفایی و لذت‌گرا (Triandis, 1998). در سال‌های اخیر فاصله فرهنگی، مورد توجه بسیاری از محققان قرار گرفته است. فاصله فرهنگی را می‌توان به عنوان «تفاوت در ارزش‌ها، هنجارها و رفتار» تعریف کرد (Shenkar, 2001).

در معنای محدودتر، می‌توان فاصله فرهنگی را به عنوان «تفاوت در باورهای مذهبی، نژاد، هنجارهای اجتماعی و زبان» تعریف کرد (Ghemawat, 2001). تعریف عناصر موجود در مفهوم فاصله فرهنگی برابر است با برشمردن تمام مفاهیمی که در تعریف فرهنگ گنجانده شده است. در علوم اجتماعی، گفته می‌شود که همه فرهنگ‌ها دارای ویژگی‌های مشترکی هستند که به عنوان فرهنگ جهانی شناخته می‌شود. و این کلیات فرهنگی را می‌توان به عنوان عناصر یا صفات نیز در نظر گرفت. می‌توانیم مواردی را که در فاصله CAGE گنجانده شده است ذکر کنیم: زبان، قومیت، شبکه‌های اجتماعی، مذهب، و هنجارهای اجتماعی، و از این جمله، به معنای همه آن عناصری که شکل دهنده و مشخصه آن‌ها هستند (Takayama, 2013).

می‌توان فرهنگ را هر آنچه سرمایه و دستاورد بشری دانست که کتب درسی جامعه‌شناسی دبیرستان با تأکید بر فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی تلاش می‌کنند که بر اساس سنت‌هایمان دیدگاهی برای فهم پدیده‌های اجتماعی به نوجوانان بدهند. اما در این میان اغلب نوجوانان و دانش آموزان ما با فاصله گرفتن از فرهنگ سرزمین خود، دست به سنت شکنی می‌زنند و رفته رفته از فرهنگ و سنت‌های خود فاصله می‌گیرند.

پیشینه پژوهش

Hosseini & Maleki (2019) در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب جامعه‌شناسی پایه دهم متوسطه دوم براساس شاخص‌های جامعه‌پذیری فرهنگی پرداخته‌اند. پژوهشگران گزارش می‌کنند که تفاوت معناداری میان هویت فرهنگی بازنمایی شده در کتاب‌های درسی و هویت واقعی نوجوانان دیده شد. کتاب‌ها بیشتر بر هویت ملی-دینی رسمی تأکید

دارند، درحالی که نوجوانان تنوع بیشتری در تجربه‌های فرهنگی خود دارند (قومیت، زبان، موسیقی، رسانه، فضای مجازی). هویت دیجیتال و جهانی شدن در کتاب‌ها تقریباً نادیده گرفته شده است. بسیاری از دانش‌آموزان محتوای کتاب‌ها را «غیرواقع‌گرایانه» و «دور از زندگی روزمره» توصیف کرده‌اند.

(Nasseri & Molana (2021) در پژوهشی به تحلیل انتقادی گفتمان کتاب جامعه‌شناسی پایه یازدهم پرداخته‌اند. در این بازنگری در زبان و گفتمان کتاب‌های جامعه‌شناسی به نفع تکثر فرهنگی، گفتمان انتقادی، و مشارکت دانش‌آموزان در معناسازی پیشنهاد گردیده است. همچنین پژوهشگران معتقدند که استفاده از منابع و دیدگاه‌های متنوع اجتماعی (محلی، قومی، جنسیتی، طبقاتی) در نگارش محتوا و کاهش نگاه ایدئولوژیک و افزایش تمرکز بر تحلیل پدیده‌های واقعی جامعه امروز ایران، فاصله فرهنگی دانش‌آموزان و کتب جامعه‌شناسی را کمتر خواهد کرد.

(Saffold (2007) در پژوهشی با عنوان پر کردن شکاف فرهنگی بین معلمان و دانش‌آموزان، به بحث شکاف فرهنگی دانش‌آموزان پرداخته است. سافولد در این پژوهش به این نتیجه می‌رسد که: برطرف کردن شکاف بین معلم و دانش‌آموزان به آسانی نیست. این امر مستلزم معلمان واجد شرایطی است که متعهد به پیشبرد پیشرفت تحصیلی همه فراگیران هستند. بسیاری از کارها را می‌توان در چارچوب کاری انجام داد که مدارس باید به هر حال برای حمایت از آموزش خوب و بهبود نتایج تحصیلی برای همه دانش‌آموزان انجام دهند. امروزه آموزش مؤثر به این معنی است که مربیان باید تمایل داشته باشند که دانش‌آموزان اقلیت را در آغوش بگیرند، برنامه درسی را بازسازی و طراحی مجدد کنند، شیوه‌های آموزشی را نوسازی کنند، و انتظارات بالایی از همه دانش‌آموزان، از جمله دانش‌آموزان با پیشینه‌های گوناگون داشته باشند.

(LearnLifeTeam (2014) در یادداستی در وبسایت اینترنتی لرنلایف تیم با عنوان: تنوع فرهنگی و شکاف بین مدارس و فراگیران، به بحث مذکور می‌پردازد. در این یادداشت آمده است که: ما باید سخت‌تر تلاش کنیم تا در شیوه‌های استخدام خود فراگیر باشیم و تنوع بیشتری را در بین مربیان تشویق کنیم تا یادگیرندگان بتوانند خود را در کسانی ببینند که آنها را راهنمایی و حمایت می‌کنند.

(Dong (2005) در مقاله‌ای با عنوان: پر کردن شکاف فرهنگی با آموزش ادبیات چندفرهنگی، به بحث درباره شکاف و فاصله فرهنگی می‌پردازد. نویسنده استدلال می‌کند که معلمان باید دانش فرهنگی خود را افزایش دهند و حساسیت و مهارت‌های تدریس خود را برای ارتقای درک بین فرهنگی و استفاده از ادبیات چند فرهنگی برای اعتبار بخشیدن به بیان دانش فرهنگی، دیدگاه‌ها و تفاوت‌ها توسعه دهند.

(Betineh and Rashidi (2017) در پژوهشی با عنوان: شکاف فرهنگی در برنامه‌های درسی مقطع متوسطه زبان انگلیسی و شیوه‌های آموزشی که توسط دانش‌آموزان، معلمان و ناظران سعودی درک شده است، به بحث شکاف فرهنگی دانش‌آموزان پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داد که پاسخ دهندگان مشتاق ایجاد یک ترکیب فرهنگی متعادل از طریق ارائه نمونه‌هایی از دو (مجموعه) فرهنگ هستند. یافته‌ها هیچ تفاوت آماری معنی‌داری را در ادراک پاسخ دهندگان نشان نداد که بتوان آن را به جنسیت نسبت داد. با این حال، تفاوت‌های آماری معنی‌داری که می‌توان آن را به موقعیت نسبت داد، در برداشت از شکاف فرهنگی بین فرهنگ‌های عرب و انگلیسی یافت شد.

با مرور پیشینه پژوهش موضوع مقاله می‌توان آن‌ها را چنین جمع‌بندی کرد: معلمان باید برای دانش‌آموزانی از هر فرهنگ آغوشی باز داشته باشند و برنامه درسی را در اینباره بازسازی و طراحی مجدد کنند، شیوه‌های آموزشی را نوسازی کنند، و انتظارات بالایی از همه دانش‌آموزان، از جمله دانش‌آموزان با پیشینه‌های گوناگون داشته باشند. همچنین تنوع فرهنگی بیشتری را در بین معلمان تشویق کنیم. معلمان باید دانش فرهنگی خود را افزایش دهند و حساسیت و مهارت‌های تدریس خود را برای ارتقای درک بین فرهنگی و استفاده از ادبیات چند فرهنگی برای اعتبار بخشیدن به بیان دانش فرهنگی، دیدگاه‌ها و تفاوت‌ها توسعه دهند. دانش‌آموزان مشتاق ایجاد یک ترکیب فرهنگی متعادل از طریق ارائه نمونه‌هایی از دو فرهنگ (فرهنگ رسمی و فرهنگ آموختنی) هستند. هرچند قابل ذکر است که تمامی این پژوهش در خارج از کشور صورت پذیرفته و قطعاً تفاوت‌هایی در نگرش به موضوع وجود واهد داشت. همچنین شایان ذکر است که به دلیل اینکه موضوع پژوهش تا لحظه نگارش در ایران کار نشده است، بالاجبار از پژوهش‌های خارجی با بیشترین شباهت به موضوع مقاله استفاده گردید.

روش شناسی

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و راهبردی آن قیاسی است. در این پژوهش، با هدف تبیین فاصله فرهنگی دانش‌آموزان از سرفصل‌های کتب جامعه‌شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان (شامل: جامعه‌شناسی (۱)، جامعه‌شناسی (۲)، جامعه

شناسی (۳)، از رویکرد تحلیل علّی لایه‌ای عنایت‌الله استفاده شده است. کاربرد این روش به عنوان یک روش به معنای پیش‌بینی آینده نیست بلکه به معنای خلق فضاهای تحول ساز برای خلق آینده‌های بدیل است و احتمالاً در توسعه یک سیاست مؤثرتر، عمیق‌تر، جامع‌تر و بلندمدت‌تر مفید است (Enayatollah, 2009). جامعه این پژوهش شامل افراد دارای معیارهای: ۱- داشتن تحصیلات دانشگاهی در رشته جامعه‌شناسی (حداقل سطح کارشناسی ارشد)، ۲- آشنایی قبلی با محتوای کتب جامعه‌شناسی دبیرستان (اعم از تجربه تدریس، مشارکت در تألیف، یا پژوهش مرتبط)، ۳- داشتن سابقه تحقیق یا تحلیل درباره مسائل فرهنگی نسل نوجوان و جوان در ایران، ۴- توانایی تشخیص و تحلیل فاصله فرهنگی موجود میان نسل جدید با فرهنگ رسمی حاکم، به‌ویژه در نسبت با گفتمان رسمی ایرانی-اسلامی. نمونه‌گیری با روش گلوله برفی انجام شد به این صورت که با اتخاذ مصاحبه از نفر اول، از وی خواسته شد فرد یا افرادی را که در این موضوع دانش کافی دارند معرفی نماید. به این ترتیب خبره‌هایی از رشته جامعه‌شناسی مورد مصاحبه قرار گرفتند و مجموعاً با ۱۱ مصاحبه به اشباع نظری رسیدیم.

به منظور طراحی پروتکل مصاحبه از مرور ادبیات، تکنیک پوستل، 5W1H سوال استفاده شد. سوالات به نحوی طراحی شدند که فاصله فرهنگی دانش آموزان از کتب جامعه‌شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان از مخاطب پرسیده شود. به منظور تحلیل مصاحبه‌ها از تحلیل‌های مقوله و لایه‌ای علی استفاده شد. در ابتدا مصاحبه‌ها با روش تحلیل مقوله بررسی شدند و مقوله‌های اصلی و فرعی مشخص شدند. در مرحله بعد یافته تحلیل مقوله در قالب ۴ سطح تحلیل لایه علی دسته‌بندی شدند.

برای افزایش اعتبار تم‌های شکل گرفته از سه عنصر اعتبار پذیری، انتقال پذیری و تایید پذیری (Guba & Lincoln, 1985) استفاده گردید. اعتبار پذیری از طریق خود بازبینی محقق در فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و نیز کاربرد تکنیک تثلیث و انتقال پذیری از طریق توسعه و توصیف داده‌ها در طول مرحله گردآوری و استفاده از رویه‌های ویژه در تحلیل شماتیک عوامل بررسی شد و برای دستیابی به تایید پذیری همه داده‌های خام و یادداشت‌ها و اسناد برای بازبینی بعدی نگه داشته شدند تا کیفیت یافته‌ها و تفسیرها بررسی شود.

آینده پژوهی مطالعه سیستماتیک آینده‌های ممکن، محتمل و ترجیحی از جمله جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌هایی است که زیربنای هر آینده است. در پنجاه سال اخیر، مطالعه آینده از پیش‌بینی آینده به ترسیم آینده‌های جایگزین به شکل‌دهی به آینده‌های مطلوب، هم در سطوح جمعی بیرونی و هم در سطوح درونی فردی تغییر کرده است. (Masini, 1981; Amara, 1981; Bell, 1996; Saul, 2001; Sardar, 1999; Inayatullah, 2000). آینده پژوهی رویکردی است که در برنامه ریزی درسی تعلیم و تربیت نوین لازم و ضروری می‌باشد و باید نگرش معلمان، مدیران و حتی دانش آموزان در دوره‌های تحصیلی و والدین نسبت به تحولات در آینده عوض شود و برنامه درسی و مطالب را طوری تدوین نمایند که دانش آموزان با تفکر خلاق به بار آیند و پیش‌بینی‌های لازم را برای تغییر در آینده مهیا نمایند (Khalifa & Khalifa, 2018).

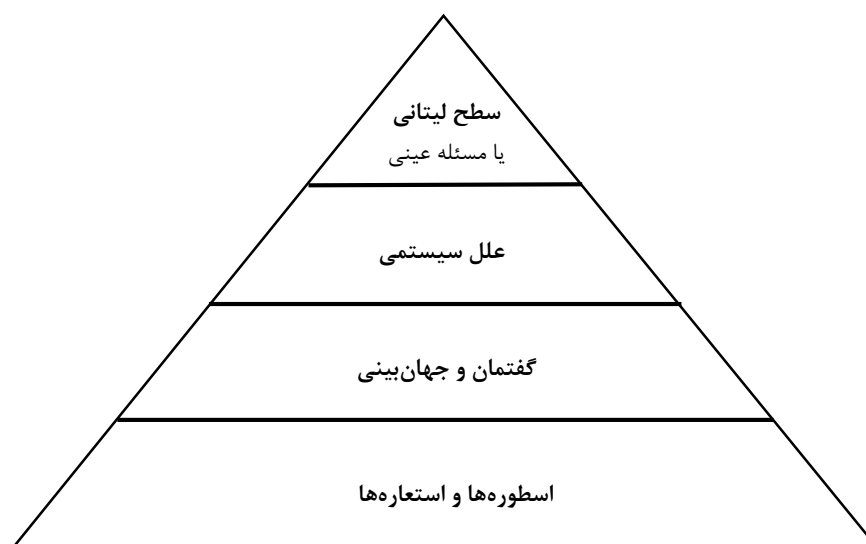
تحلیل لایه‌ای علّی (CLA) یک نظریه آینده پژوهی است که حالت‌های معرفتی مختلف را ادغام می‌کند، فضاهایی را برای آینده‌های جایگزین ایجاد می‌کند و از چهار لایه تشکیل شده است: لیتانی، اجتماعی و ساختاری، جهان‌بینی و اسطوره (Lipsett, 2024) (Inayatullah, 2014). تحلیل لایه‌ای علی (CLA) به عنوان یک روش آینده پژوهی حیاتی شناخته می‌شود که درک تغییرات آینده را عمیق‌تر می‌کند. به گفته عنایت‌الله، CLA بر این فرض استوار است که نحوه طرح یک مشکل بر نحوه پیگیری تغییر در موضوع تأثیر خواهد داشت (Inayatullah, 2004).

تحلیل لایه‌ای علی (CLA) نظریه و روشی است که به دنبال ادغام شیوه‌های یادگیری تجربی، تفسیری، انتقادی و عملی در تحقیق است. در این روش، پیش‌بینی‌ها، مفاهیمی که افراد به این پیش‌بینی‌ها می‌دهند، مفروضات انتقادی مورد استفاده، روایت‌هایی که بر اساس آن‌ها استوار است، و اقدامات و مداخلاتی که حاصل می‌شود، همگی در CLA ارزش‌گذاری و بررسی می‌شوند. این هم برای دنیای مادی بیرونی و هم برای دنیای روانی درونی صادق است. به عنوان یک روش، کاربرد آن در پیش‌بینی آینده فی‌نفسه نیست، بلکه در ایجاد فضاهای دگرگون‌کننده برای تحلیل و ایجاد آینده‌های جایگزین است. همچنین در توسعه سیاست و استراتژی قوی‌تر، کارآمدتر و مؤثرتر-عمیق‌تر، فراگیرتر و بلندمدت‌تر، مفید است. یک چارچوب CLA درک عمیق لایه‌های مسائل پیچیده و متقاطع را تسهیل می‌کند. کار درونی نه تنها به تمرین‌کننده بازتابی منجر می‌شود، بلکه ذهن آگاهی معرفت‌شناختی را تضمین می‌کند. ما با آگاهی از این که بخشی از مشکل یا راه حل هستیم وارد اتاق می‌شویم، که داستان‌های ما می‌تواند کمک کند یا آسیب برساند.

CLA از خود، برای من، راهی برای کمک به دیگران برای یافتن راه‌هایی برای خروج از مخمصه فعلی است (Inayatullah, 2022).

در حالی که زیربنای نظری CLA مبتنی بر پساساختارگرایی است، رویکرد لایه‌ای است، یعنی روشی برای تحلیل است که شامل محاسبه جریان‌های مختلف علیت است که به صورت هماهنگ بر یک موضوع عمل می‌کنند (Ramos, 2003). همانطور که عنایت‌الله توضیح می‌دهد، تحلیل لایه‌ای علی (CLA) از چهار بعد تشکیل شده است. اولین مورد، لیتانی یا لایه‌ی روزمره است، سرفصل‌های پذیرفته‌شده رایج در مورد این که همه چیز چگونه است یا باید باشد. راه حل مشکلات در این سطح معمولاً کوتاه مدت است. بعد دوم عمیق‌تر است و بر علل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی موضوع متمرکز است. بعد سوم فرهنگ یا جهان‌بینی است. این تصویر بزرگ است، پارادایم که به آنچه ما فکر می‌کنیم واقعی است یا واقعی نیست، لنز شناختی است که برای درک و شکل دادن به جهان استفاده می‌کنیم. بعد چهارم اسطوره یا استعاره است – این داستان عمیق ناخودآگاه پشت این موضوع است (Inayatullah, 2022).

CLA به دنبال ادغام این چهار سطح از درک است. هر سطح درست است و باید در هر سطح راه‌حلی پیدا کرد. مداخلات Litany منجر به راه‌حل‌های کوتاه‌مدت، آسان برای درک و مملو از داده‌ها می‌شود، در حالی که مداخلات اجتماعی و اقتصادی به راه‌حل‌های عمیق‌تر و سیستمی‌تر مرتبط هستند که معمولاً از طریق سیاست‌های دولتی ساخته می‌شوند. تغییر جهان‌بینی بسیار سخت‌تر و طولانی مدت است. این امر مستلزم جستجوی راه‌حلی از خارج از چارچوبی است که راه حل در آن تعریف شده است. و راه‌حل‌های اسطوره‌ای نیازمند عمیق‌ترین مداخلات هستند، زیرا این چارچوب مستلزم گفتن داستانی جدید، سیم‌کشی مجدد مغز، و ساختن خاطرات جدید و بدن شخصی و جمعی است (Talebian & Talebian, 2018).

شکل شماره ۱ – چهار سطح در تحلیل لایه‌ای علی (Inayatullah, 2004, 544).

رویکرد تحلیل علی لایه‌ای عنایت‌الله معتقد است باید در تحلیل پدیده‌ها به لایه‌های زیرین آن پدیده توجه نمود. سهیل عنایت‌الله که از رویکردهای فراساختارگرایی مانند میشل فوکو و مایکل شیپرو تأثیر گرفته، این روش را با دیدگاهی پساساختارگرایانه ابداع نموده است و هدف اصلی او ساخت‌شکنی و رسوخ به لایه‌های زیرین واقعیت است. ادعای روش آن است که هر چهارچوب معرفت‌شناسی و روش‌شناختی برای شناخت لایه و سطحی از واقعیت‌های شکل‌دهنده به آینده کاربرد دارد (Lesan Tusi et al., 2020). تحلیل لایه‌ای علی در نظر دارد که این چهار سطح ادراکی را با یکدیگر

ترکیب کند. هرچه از لایه‌های سطحی به لایه‌های عمیقتر مسئله می‌رویم، راهکارهای پیشنهادی بلندمدت‌تری مورد نیاز است به طوری که راهبردها در آخرین لایه شامل خلق یک داستان جمعی جدید و بازنویسی اذهان عمومی است (Inayatullah, 2008).

جدول شماره ۱- دیدگاه هر سطر به مسئله و تمرکز آن در راهکاردهی (Lesan Tusi et al., 2020)

لایه تحلیل	ابزار شناخت مسئله	سطح راهکار	مثال
لیتانی	واقعیت مورد بحث در مورد مسئله	راهکارهای کوتاه مدت	شرح یک معضل اجتماعی در اخبار و رسانه‌ها
علل سیستمی	عوامل فنی و سیستمی که بر مسئله اثر دارد	رهیافت های یکپارچه، راهکارهای نظام‌مند	نهادهای سازمان‌ها و اثرات و تصمیمات آنها (مانند قانون گذاری) که منجر به بهبود یا بدتر شدن اوضاع می شوند
جهان بینی	درک چگونگی اثرگذاری جهان بینی بر تجربیات مرتبط با مسئله	دگرگونی آگاهی، تغییر جهان بینی، بازنگری خود و دیگران	جهان بینی اسلامی در برابر جهان بینی سکولار نسبت به مسئله
اسطوره / استعاره	ابعاد عاطفی مسئله	آشکار شدن استعاره و اسطوره و ایجاد فرآیندهای برای تصور روایت‌های بدیل	روایت های اسطوره ای، گفتارهای عوام، تمثیل ها، کهن الگوهای مرتبط با مسئله

گام‌های اتخاذ شده برای این پژوهش به شرح زیر است: ۱- مطالعه و آشنایی کافی با موضوع ۲- مصاحبه با خبرگان و استخراج کدهای اولیه ۳- تعبیر کدها و یافتن مقولات ۴- دسته‌بندی (Minkkinen & Tapio, 2015; Bishop et al, 2013).

برای اجرای این پژوهش از ۱۱ خبره در حوزه تدریس و علم جامعه‌شناسی مصاحبه انجام شد. سؤالات این مصاحبه عبارت بودند:

به نظر شما دانش‌آموزان با سرفصل‌های دروس جامعه‌شناسی فاصله فرهنگی (به خصوص از لحاظ ارزش‌ها و اهداف) دارند یا خیر؟ علت این فاصله رو چه می‌دانید؟ این سوال باید از جنبه‌های مختلف مطرح بشه مثلاً از نظر کاربرد مطالب، میزان پیچیدگی، مطابق با واقعیت بودن، مطابقت با نیازهای دوران نوجوانی بودن، میزان پاسخ به مسائل اجتماعی مد نظر دانش‌آموزان، میزان انطباق با ارزش‌های نوجوانان، میزان انطباق با هنجارهای نوجوانان و... کتاب‌های جامعه‌شناسی دبیرستان تا چه اندازه در وظیفه اصلی خود که آموزش مهارت‌های اجتماعی‌ست موفقند؟ موفقیت یا عدم موفقیت کتاب‌های جامعه‌شناسی دبیرستان در آموزش مهارت‌های اجتماعی، تاثیری بر فاصله فرهنگی دانش‌آموزان با این کتاب‌ها دارد؟

چه مهارت‌های اجتماعی لازم است به دانش‌آموزان آموزش داده شود؟ و از چه سنی؟ نقش هر کدام از موارد زیر در آموزش مهارت‌های اجتماعی به نوجوان چیست و چه میزان است؟ (-شورای عالی انقلاب فرهنگی -شورای عالی آموزش و پرورش -وزارت آموزش و پرورش -نویسندگان کتاب -ادارات آموزش و پرورش -مدیران مدارس -معلمان -خانواده‌ها -خود دانش‌آموزان)

کتاب‌های جامعه‌شناسی تا چه اندازه به وظیفه هویت بخشی اجتماعی کمک کرده‌اند؟ و آیا این موفقیت یا عدم موفقیت تاثیری بر فاصله فرهنگی آنها با کتاب داشته است؟

چگونه این کتاب میتواند باعث هویت بخشی اجتماعی به دانش‌آموزان شود؟ نقش هر کدام از موارد زیر در هویت بخشی اجتماعی به نوجوان چیست و چه میزان است؟ (-شورای عالی انقلاب فرهنگی -شورای عالی آموزش و پرورش -وزارت آموزش و پرورش -نویسندگان کتاب -ادارات آموزش و پرورش -مدیران مدارس -معلمان -خانواده‌ها -خود دانش‌آموزان)

به نظر شما عامل دیگری هست که باعث فاصله فرهنگی نوجوانان از کتاب جامعه شده باشد؟

محدودیت‌های پژوهش

یکی از محدودیت‌های این پژوهش، احتمال وجود سوگیری در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان بود. با وجود تلاش در انتخاب افرادی با صلاحیت علمی و شناخت فرهنگی بالا، ممکن است پیش‌فرض‌های ذهنی و چارچوب‌های تحلیلی

آنان بر نحوه تفسیر فاصله فرهنگی اثر گذاشته باشد. همچنین استفاده از روش گلوله برفی، علی‌رغم کارآمدی در شناسایی خبرگان، ممکن است منجر به انتخاب افرادی با دیدگاه‌های مشابه شود که خود می‌تواند دامنه تنوع دیدگاه‌ها را محدود سازد. دسترسی به برخی از مصاحبه‌شوندگان نیز با دشواری همراه بود، چرا که برخی متخصصان به دلیل مشغله کاری یا حساسیت نسبت به موضوع، همکاری لازم را نداشتند. این مسئله زمان انجام مصاحبه‌ها را طولانی‌تر کرد و ضرورت هماهنگی‌های متعدد را در پی داشت.

یافته‌ها

برای شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های فاصله فرهنگی دانش‌آموزان با سر فصل‌های کتاب درسی جامعه‌شناسی دبیرستان با خبرگان و اساتید و معلمان در حوزه علم جامعه‌شناسی مصاحبه شد. حجم نمونه بر اساس اشباع نظری محاسبه شد که در برگزیده یازده نفر از تحصیل‌کردگان در مقاطع عالی دانشگاهی بودند.

جدول شماره ۲- آمار توصیفی مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مخفف نام و نام خانوادگی	تحصیلات	رشته تحصیلی	شغل
۱	س. آ	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	معلم
۲	س. ا	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	معلم
۳	ز. ا	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	دانشجو
۴	س. پ	کارشناس ارشد	جامعه‌شناسی	معلم
۵	س. ج	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	دانشجو
۶	م. چ	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	دانشجو
۷	س. ع. ح	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	استاد دانشگاه
۸	ا. ر	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	دانشجو
۹	ف. ک	کارشناس ارشد	جامعه‌شناسی	معلم
۱۰	م. س. م. ق	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	دانشجو
۱۱	ش. آ. ش	دانشجوی دکتری	جامعه‌شناسی	دانشجو

به منظور تحلیل مصاحبه‌ها از تحلیل‌های مقوله و لایه‌ای علی استفاده شد. در ابتدا مصاحبه‌ها با روش تحلیل مقوله بررسی شدند و تم‌های اصلی و فرعی مشخص شدند. در مرحله بعد یافته تحلیل مقوله در قالب ۴ سطح تحلیل لایه علی دسته‌بندی شدند. کدگذاری در CLA به جای طبقه‌بندی فقط بر اساس موضوع، بر اساس سطح عمق معنایی انجام می‌شود. این کار باعث می‌شود تحلیلگر به ریشه‌های پنهان‌تر مسائل دست پیدا کند. این روش برخلاف کدگذاری صرف در تحلیل محتوای سنتی، سطح‌بندی عمقی دارد و به جای صرف استخراج مضمون، دنبال ریشه‌ها، ایدئولوژی‌ها و استعاره‌های فرهنگی پنهان است. جملات و مضامین بر حسب مناسبات هر لایه: ۱- Litany (روایت روزمره) «چه چیزی گفته می‌شود؟» اظهارات سطحی و آشکار، آمار، ترس‌ها، شکایت‌ها، ۲- Systemic Causes (دلایل سیستمی) «چه چیزی باعث آن شده؟» ساختارهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، قوانین، ۳- Discourse/Worldview (جهان‌بینی‌ها) «چه گفتمان و باورهایی پشت آن است؟» ایدئولوژی‌ها، ارزش‌ها، روایت‌های مسلط ۴- Myth/Metaphor (اسطوره و استعاره) «این وضعیت، چه استعاره یا باور ریشه‌داری دارد؟» تصاویر عمیق فرهنگی، اسطوره‌ها، ناخودآگاه جمعی، در لایه متناسب جای‌گذاری شدند. حاصل این مصاحبه‌ها استخراج ۱۸ مقوله اصلی به عنوان عوامل کلیدی موثر بر فاصله فرهنگی دانش‌آموزان با سر فصل‌های کتاب درسی جامعه‌شناسی رشته علوم انسانی دبیرستان بود. که بر اساس آن‌ها راهکارهایی که در هر کدام از سطوح برای کاهش فاصله فرهنگی دانش‌آموزان و کتب جامعه‌شناسی دبیرستان عرضه می‌شوند.

جدول شماره ۳- تحلیل لایه علی

مقولات اصلی	متغیرهای تاثیر گذار
تبه‌کردم جوانی تا کنم خوش زندگانی را	۱. گذراندن بیشتر اوقات دانش‌آموزان با رفقا. ۲. گسترش روابط بی‌بند و باری بین دانش‌آموزان. ۳. سبک زندگی نوجوانان به طور قابل توجهی تغییر کرده است. ۴. نوجوانان حوصله درس خواندن را ندارند. ۵. بزرگترهایی را مثال می‌زنند که با تلاش به جایی نرسیده‌اند. ۶. الکی خوش هستند.

یا آنچه‌ان که می نمائی باش، یا چنان نمای که هستی	۱. همسو بودن رفتار و ارزش‌های خانواده با کتاب درس به دانش‌آموز کمک می‌کند. ۲. دانش‌آموز در جامعه منطقی جز آنچه در کتاب درسی وجود دارد را می‌بیند. ۳. همواره به ریاکاری و عدم پابندی بزرگترها به اصول اخلاقی و مذهبی معترضند. ۴. حرف‌های معلم و والدین را اصلاً گوش نمی‌دهند.
عقل بفروش و هنر، حیرت بخر	۱. خواندن کتاب و تمرکز بر پدیده‌های اجتماعی با فرهنگ آن جامعه در ارتباط است. ۲. معرفی محصولات فرهنگی مرتبط مثل کتاب، فیلم و یادگست. ۳. کاهش ارزش کتاب در جامعه باعث شده که نوجوانان اهمیت مطالعه کتاب را کمتر درک کنند. ۴. اینگونه کتاب در جامعه کم ارزش دانسته می‌شوند.
وروره جادو	۱. استفاده‌ی بیش از حد از موبایل و تکنولوژی‌های روز و بازی‌های سرگرم کننده می‌تواند آثار مخربی بر دانش‌آموزان داشته باشد. ۲. دانش‌آموزان بیش از حد از موبایل‌های هوشمند استفاده می‌کنند. ۳. نوجوانان امروزی بیشتر وقت خود را صرف استفاده از فناوری‌های دیجیتال مانند تلفن همراه، رایانه و تلویزیون می‌کنند. این امر باعث کاهش علاقه نوجوانان به مطالعه کتاب شده است. ۴. استفاده از فضای مجازی باعث کم علاقه‌گی دانش‌آموزان نسبت به درس و مدرسه شده است. ۵. دانش‌آموزان امروزه تحت تاثیر رسانه‌ها و فضای مجازی هستند. ۶. بچه‌ها از همان کودکی در سنین خیلی پایین از ۳ یا ۴ سال به بالا با فناوری‌های جدید آشنا می‌شوند و ممکن است بسیاری از آسیب‌ها در کمین آن‌ها باشد. ۷. می‌توان در رسانه‌ها کتاب‌های جامعه‌شناسی را به طور کافی ترویج کرد که این ممکن است باعث علاقه نوجوانان به این کتاب‌ها شود. ۸. می‌توان برای استفاده دانش‌آموزان از رسانه‌ها برنامه‌ریزی کرد.
تو اول بگو با کیان دوستی، پس آنگه بگویم که تو کیستی	۱. برخی از دانش‌آموزان، از خانواده‌های آسیب دیده هستند که اغلب با دوستانی ناباب وقت می‌گذرانند. ۲. ارتباط و دوستی دانش‌آموزان با یکدیگر و گروه‌های دوستی آن‌ها می‌تواند نقش مهمی در آموزش و یادگیری داشته باشد. ۳. البته دوستان و خود دانش‌آموزان تاثیرشان بیشتر است. ۴. عدم مسئولیت پذیری خانواده در دروس دانش‌آموزان.
از خود بطلب هر آنچه خواهی که تویی	۱. عدم رغبت و علاقه دانش‌آموز به درس و مدرسه. ۲. عدم قدرت هضم مطالب برای دانش‌آموزان. ۳. هر فردی تا خودش نخواهد نمی‌تواند آموزش‌های لازم را فراگیرد. ۴. دانش‌آموز باید خود مشتاق یادگیری و آموزش باشد. ۵. هوش و استعداد دانش‌آموزان و ویژگی‌های شخصیتی هر یک از آن‌ها، تاثیر بسیاری در یادگیری دارد. ۶. باید به دانش‌آموزان اعتماد به نفس حضور در اجتماع داده شود.
برج عاج نشینان	۱. بقیه (مسئولین) تاثیری ندارند مگر در اجرای قوانین جدید. ۲. وزارت آموزش و پرورش بیشتر به دنبال اجرای اهداف و قوانین تعیین شده می‌باشد بدون اینکه بازخوردهای لازم را از وضعیت آموزش به دانش‌آموزان به نهادهای قانون گذار ارائه دهد تا قوانین متناسب طراحی گردد. ۳. عدم برنامه ریزی فرهنگی دقیق از سوی وزارت آموزش و پرورش.
کاتبان بد خط	۱. با توجه به نظارت شورای عالی آموزش و پرورش بر کتب، شرایط فعلی را در نظر بگیرند و خیلی شعار زده و ارزشی عمل نکنند. ۲. مدیران ویژگی‌های نسل جدید را ببینند. ۳. نویسندگان کتاب وابسته به نهاد های قانونگذار هستند.
هر چه پیش آید خوش آید	۱. عدم برنامه‌ریزی دقیق فرهنگی بالادستی. ۲. اداره آموزش و پرورش اگر بتواند اهداف و قوانین را به خوبی به مدارس ابلاغ کرده و گزارش مناسب از وضعیت آموزش به مسئولان بالا (وزارتخانه) ارائه دهند، نقش بسیار مهمی در آموزش دانش‌آموزان خواهند داشت.
به یک عدد مبصر نیازمندیم!	۱. وقت کم تدریس. ۲. ابلاغ تدریس کتب به معلمان غیرمتخصص. ۳. مدیران مدارس برای دروس انسانی مخصوصاً جامعه‌شناسی ارزش زیادی قائل نیستند.
تو بدین طفلی، که گفت استاد شو	۱. تدریس ضعیف معلمان. ۲. عدم دانش جامعه‌شناسی معلمان مدارس. ۳. بی‌اهمیتی درس در نزد معلمان. ۴. تدریس ناامیدانه و عدم امید بخشی نسبت به فوائد آموختن. ۵. عدم درک صحیح معلم از کارکردهای درس و فلسفه تحصیل. ۶. هر معلم می‌تواند با ایجاد صمیمیت بین خود و دانش‌آموز، مشکلات دانش‌آموز را شناسایی کند و با آموزش‌های لازم از آسیب‌هایی که ممکن است در کمین دانش‌آموز باشد جلوگیری کند. ۷. در مواردی مثل گروهی بودن انجام فعالیت‌ها، محتوای دروس توانسته موفق باشد. ۸. معلمان می‌توانند بیشتر بر آموزش تکیه کنند تا نمره گرایی و ارزیابی. ۹. تدریس درست همراه مثال‌های ساده است. ۱۰. معلم از روش‌های متفاوت تدریس استفاده کند. ۱۱. معلم می‌تواند با رفتار خود به عنوان یک الگو، به دانش‌آموزان نشان دهند که چگونه با دیگران ارتباط برقرار کنند و روابط مثبت و سازنده‌ای ایجاد کنند. ۱۲. نحوه ارتباط معلم با دانش‌آموز عامل اصلی دلگرمی دانش‌آموز به درس است. ۱۳. نقش معلم از همه بالاتر هست. ۱۴. سازمان مدرسه قلب نظام آموزشی یک کشور است. ۱۵. مشارکت دانش‌آموز باید سر کلاس درس بیشتر شود. ۱۶. روش‌های تعاملی و گفتگو محور، ارتباط مستقیم معلم و دانش‌آموزان می‌تواند فاصله فرهنگی را کاهش دهد. ۱۷. بهتر است که مدرسه محیطی را بر مبنای تعامل و همکاری فراهم کند.
هر کس به لایق گهر خود گرفت یار	۱. برخی از معلمان با کیفیت علمی بالا استخدام نشده‌اند. ۲. عدم توجه به نظر جامعه شناسان نسبت به کتب درسی جامعه‌شناسی و همچنین نحوه تدریس آن. ۳. با استخدام متخصصین یا همان معلمان آموزش دیده شاید بخش از مشکلات موجود حل گردد.

بچه‌ها را برای زمانه خود باید تربیت کنید

۱. تاکید بیش از حد بر سنت و نادیده گرفتن واقعیت مدرنیته در برخورد با نوجوانان. ۲. نادیده گرفتن سلیقه و نگاه جوانان و سعی بر تحمیل دیدگاه شخصی بر دانش‌آموزان توسط والدین و معلمان. ۳. نیازمند مطالب جدید و باب سلیقه نوجوانان. ۴. پاسخگو بودن محتوای درسی به مسائل روز نوجوانان با رویکرد مسئله محور مرتبط است. ۵. برخی نوجوانان به دنبال کتاب‌ها و مطالبی هستند که موضوعات متنوع‌تری را پوشش دهند.

۱. مطالب بسیار سخت و پیچیده باعث دلزدگی و عدم دوستی دانش‌آموز با کتاب شده است. ۲. یادگیری مکاتب برای دانش‌آموزان دبیرستانی زود است. ۳. کتاب‌ها در رسیدن به اهدافشان موفقیتی نداشته‌اند. ۴. عدم تناسب کتاب‌ها با مهارت زندگی اجتماعی. ۵. عدم تطابق بین آرمان و واقعیت در کتب درسی هست. ۶. مطالب مبهم و نامفهوم (حتی برای معلم) در کتاب‌ها وجود دارد. ۷. کتاب‌ها فاصله زیادی با واقعیت جامعه دارند. ۸. عدم نگرش همه جانبه و متکثر. ۹. مطالب درسی آرمانی و ارزشی هستند. ۱۰. نگارش کتاب‌ها غیر جامعه‌شناسانه است. ۱۱. کتاب‌ها دارای محتوای غیر علمی‌اند. ۱۲. در کتاب‌های جامعه‌شناسی فقط به نفی جوامع دیگر پرداخته شده است. ۱۳. کتاب‌ها از لحاظ محتوایی، ساختاری و نگارشی نیاز به تدوین مجدد دارند. ۱۴. محتوای ناواضح کتاب. ۱۵. ظاهر نامناسب کتب. ۱۶. عدم انجام کارهای عملیاتی. ۱۷. در کتب عدم درک شکاف نسلی به چشم می‌خورد. ۱۸. ماهیت مابعدالطبیعی، فلسفی و ذهنی دروس، فهم آنها را بسیار دشوار کرده است. ۱۹. جنبه‌ی محسوس و عینی دروس که قاعدتاً بسیار آسان‌تر است، کمتر دیده می‌شود. ۲۰. کتب با رویکرد مسئله محور تالیف نشده‌اند. ۲۱. دروس جامعه‌شناسی بیشتر در موضع انتقاد از ارزش‌ها و هنجارهای غربی نگارش یافته‌اند. ۲۲. اغلب مباحث کتاب در قالب مباحث هستی‌شناختی، انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی نگارش یافته است که بس دشواراند. ۲۳. مطالب جذابیت کافی را برای دانش‌آموز ندارد. ۲۴. برخی از مهارت‌ها مانند مهارت‌های ارتباطی و آشنایی با قوانین کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. ۲۵. متن کتاب‌های جامعه‌شناسی ناملموس و انتزاعی است، برای همین دانش‌آموز کمتر با آن ارتباط برقرار می‌کند. ۲۶. متن کتاب زیاد و سنگین است. ۲۷. عدم موفقیت در فهم کتب نیز باعث شده کلاً دانش‌آموزان، دور بشن از درس و مدرسه. ۲۸. کتاب‌های جامعه‌شناسی تنوع کافی را در موضوعات خود ارائه نکرده‌اند، به همین دلیل ممکن است نوجوانان به دنبال سایر گزینه‌ها رفته باشند. ۲۹. کتاب‌ها با بررسی مفاهیم، فرایندها، ساختارها و روابط اجتماعی، دانش‌آموزان را با طبقه‌بندی‌ها، گروه‌ها، ارزش‌ها و نقش‌های اجتماعی آشنا می‌کنند. ۳۰. کتاب‌ها می‌توانند به توسعه دانش‌آموزان درباره مفاهیمی مانند تنوع فرهنگی، تعارضات فرهنگی و واکنش‌های اجتماعی در برابر تفاوت‌ها کمک کنند. ۳۱. کتاب‌های جامعه‌شناسی می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند تا ساختارها و روابط اجتماعی را بهتر درک کنند. ۳۲. این کتاب‌ها می‌توانند به توسعه دانش‌آموزان درباره نقش‌ها، طبقه‌بندی‌ها، ارزش‌ها و نظام‌های اجتماعی کمک کنند. ۳۳. متن کتاب باید با ارزش‌ها و اهدافی که دانش‌آموزان امروزه دارند به روز شود و تغییراتی در آن به وجود بیاید. ۳۴. رفتارهای اجتماعی دانش‌آموزان نشان دهنده سطح موفقیت کتب جامعه‌شناسی است. ۳۵. انتظار از اینکه یک کتاب بخواهد فاصله فرهنگی دانش‌آموزان را با جامعه از بین ببرد انتظار زیادی است. ۳۶. کتاب‌های جامعه‌شناسی باید به زبان و مفاهیم ساده و قابل فهم نوشته شوند.

پری‌روی مستور

۱. عدم تطابق محتوای درسی با نیاز دوره نوجوانی. ۲. عدم ارتباط با علم جامعه‌شناسی. ۳. مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی در کتب جامعه‌شناسی به چشم نمی‌خورد. ۴. عدم موفقیت کتب درسی در آموزش مهارت اجتماعی. ۵. دو نهاد شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای عالی آموزش و پرورش نقش زیربنایی بسیاری در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان دارند و عدم موفقیت در آموزش مهارت اجتماعی متوجه این دو ارگان است. ۶. مباحث بسیار کم مطرح شده‌ی کتاب در ارتباط با شیوه‌ی عضویت افراد در گروه‌ها و جامعه، روش‌های برقراری ارتباط با دیگران، نحوه‌ی مشارکت در نهادهای اصلی جامعه (اقتصاد، سیاست، خانواده، تعلیم و تربیت). ۷. چگونگی برخورد با افراد جامعه را باید به دانش‌آموزان به عنوان مهارتی اجتماعی، آموزش دهیم. ۸. عدم هماهنگی بین آموزش و نحوه رفتار در جامعه ما را متوجه عدم فایده‌مندی آموزش می‌کند. ۹. نقش شورای عالی انقلاب فرهنگی در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دلیل کتابت درس جامعه‌شناسی زیاد است. ۱۰. نقش شورای عالی آموزش و پرورش در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دلیل جایگاه به مثابه مجریان سطح بالا و توانایی اجرای قوانین زیاد است. ۱۱. نقش وزارت آموزش و پرورش در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دلیل وجود در حد عینی‌تر و توانایی اجرای دستورالعمل‌ها بسیار زیاد است. ۱۲. نقش نویسندگان کتاب در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دلیل اینکه گردانندگان افکار جامعه هستند و بر افکار دانش‌آموزان تاثیر می‌گذارند زیاد است. ۱۳. نقش ادارات آموزش و پرورش در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دلیل اینکه مجریان در سطح خرد جامعه هستند و آن‌ها به دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌ها عمل می‌کنند زیاد است. ۱۴. نقش معلمان در آموزش مهارت‌های اجتماعی بسیار زیاد است چرا که الگوی دانش‌آموز هستند. ۱۵. نقش خانواده در آموزش مهارت‌های اجتماعی بسیار مهم است چرا که اولین نهادی است که فرزند در آن عضویت دارد و شخصیت فرزند در آنجا شکل می‌گیرد. ۱۶. دانش‌آموز به دلیل موقعیت نوجوانی دچار تعارض بین خود آرمانی و خود واقعی است و به دنبال برگزیدن بهترین انتخاب است. ۱۷. به آموزش مهارت‌های اجتماعی از سن کودکی و درواقع از دوران ابتدایی باید اهتمام ورزید. ۱۸. تکمیل آموزش مهارت‌های اجتماعی در دبیرستان انجام می‌شود. ۱۹. آموزش زبان دوم و موسیقی در کنار درس جامعه‌شناسی می‌تواند کمک‌کننده باشد. ۲۰. آموزش مهارت خواندن کتاب حداقل نیم ساعت در روز مفید است. ۲۱. آموزش مطالعه کتاب غیر درسی از سن ۸ سالگی به بعد می‌تواند به دانش‌آموز کمک کند. ۲۲. می‌توان مهارت‌هایی از قبیل؛ مهارت جلب توجه دیگران، مهارت کسب قدرت اجتماعی، مهارت تجزیه و تحلیل

روز و شب عربده با خلق خدا نتوان کرد

به دانش‌آموزان آموخت. ۲۳. هوش و استعداد دانش‌آموزان و ویژگی‌های شخصیتی هر یک از آن‌ها، تاثیر بسیاری در یادگیری مهارت‌های اجتماعی دارد. ۲۴. ارتباط و دوستی دانش‌آموزان با یکدیگر و گروه‌های دوستی آنها می‌تواند نقش مهمی در آموزش و یادگیری مهارت‌های اجتماعی داشته باشد. ۲۵. مهارت‌هایی چون تفکر انتقادی، مهارت ارتباطی، همکاری، مهارت حل مسئله را می‌توان به دانش‌آموزان آموخت. ۲۶. مدیران می‌توانند از طریق تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های مدرسه، ایجاد فضایی گرم و همکاری‌محورانه را برای توسعه مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان ترویج کنند. ۲۷. معلمان می‌توانند از طریق برنامه‌های آموزشی، فعالیت‌های گروهی، نقش‌آفرینی و ارتباط مثبت با دانش‌آموزان، به توسعه مهارت‌های اجتماعی آنها کمک کنند. ۲۸. دانش‌آموزان می‌توانند از طریق فعالیت در گروه‌های همکاری، شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، بهبود مهارت‌های ارتباطی و همکاری با دیگران را تقویت کنند. ۲۹. معلمان می‌توانند خطراتی که در اجتماع وجود دارد را برای دانش‌آموزان بیان کنند و راه‌های مقابله با آن‌ها را نیز آموزش دهند. ۳۰. این مهارت‌ها باید به دانش‌آموزان، آموزش داده شود: وظیفه شناسی، آداب رفتارهای اجتماعی، اصول روابط اجتماعی، رعایت حریم خصوصی، خودشناسی و دیگران شناسی، مهارت‌های خوب خواندن و خوب گوش کردن. ۳۱. مهارت‌هایی چون توانایی رد خواسته‌های نابجای دیگران، همدلی با دیگران، ابراز وجود کردن، پذیرش، منصف بودن. آداب معاشرت، کنترل اضطراب برای دانش‌آموزان ضروری است. ۳۲. مدیران و معلمان می‌توانند با ایجاد کارگاه‌های آموزشی مهارت اجتماعی برای دانش‌آموز و خانواده تاثیر داشته باشد. ۳۳. کتاب‌های جامعه شناسی دبیرستان زمینه را برای یادگیری مهارت‌های اجتماعی فراهم می‌کنند. ۳۴. نقش اصلی در شیوه‌ی درست آموزش مهارت اجتماعی بر عهده‌ی معلمان است. ۳۵. معلم می‌تواند با رفتار خود به عنوان یک الگو، به دانش‌آموزان نشان دهند که چگونه با دیگران ارتباط برقرار کنند و روابط مثبت و سازنده‌ای ایجاد کنند. ۳۶. مهارت‌های اجتماعی باید بر حسب پیچیدگی به مرور آموزش داده شود. ۳۷. آموزش مهارت اجتماعی با فایده‌مندی کتاب رابطه مستقیم دارد. ۳۸. باید مهارت چگونگی برخورد با خانواده به دانش‌آموز آموخته شود. ۳۹. باید چگونگی برخورد با گروه همسالان به دانش‌آموزان آموخته شود. ۴۰. چگونگی برخورد با همکلاسی‌ها را باید به دانش‌آموزان بیاموزیم.

۱. عدم توانایی در پاسخ به سوال درباره فایده‌مندی درس. ۲. نگاه ابزاری به درس و کتاب. ۳. ناتوانی کتاب در پاسخ به مسائل اجتماعی جامعه. ۴. کتاب مغایر با ارزش‌ها و هنجارهای نوجوانان جامعه‌مان است. ۵. دانش‌آموزان کتاب جامعه‌شناسی را حاوی دانش کاربردی و در راستای زندگی روزمره خود نمی‌دانند. ۶. رقابت‌های مضر که به سلامت روان دانش‌آموزان اثرات خیلی بدی می‌گذارد در مدارس رواج دارد. ۷. دانش‌آموزان به مانند بزرگترها همه چیز را در پول می‌بینند و فایده‌مندی درس را با پول می‌سنجند. ۸. دانش‌آموزان در پاسخ سوال درباره آینده خود مشاغل و رشته‌های درسی را عنوان نموده و دلیل آن را درآمد بیشتر ذکر می‌کنند. ۹. دانش‌آموز به جای آموختن از کتاب به دنبال در آوردن نکته کنکوری از آن است. ۱۰. دانش‌آموزان باید درک کنند که این مطالب به چه صورت در زندگی واقعی‌شان کاربرد دارند. ۱۱. آموزش و پرورش می‌تواند با ایجاد فضای همکاری و کار گروهی رقابتی سالم را به دانش‌آموزان آموزش دهد. ۱۲. معلمان با عدم نمره‌گرایی سعی در عملی کردن آموزه‌های کتاب داشته باشند. ۱۳. تکیه بر آموزش به جای ارزیابی در مدارس مفید است. ۱۴. می‌توان به دانش‌آموزان فلسفه علم و دانش اندوزی و مطالعه را آموزش داد. ۱۵. می‌توان دیدگاه ابزاری دانش‌آموزان و خانواده‌شان را به مدرسه و تحصیل، تعدیل کرد. ۱۶. می‌توان از رهایی بخشی علم و دانش با دانش‌آموزان سخن گفت. ۱۷. می‌توان تفکر پول محور را با روحیه مسئولیت پذیری جایگزین کرد. ۱۸. می‌توان دانش‌آموزان را به سمت تفکری برد که به جای کاری که می‌توانند انجام دهند، کاری را که دوست دارند انجام دهند.

۱. بهره‌برداری سیاسی و ایدئولوژیک از کتاب درسی. ۲. مباحث جامعه‌شناسی برخاسته از فرهنگ و جامعه غرب می‌باشد و گاهی نمی‌توان برخی مباحث آن را ایدئولوژیکی و ارزشی نمود. ۳. هرچند از این‌ها (مسئولین و نویسندگان کتاب) آبی گرم نمیشه اما باز چشمان به آن‌هاست. ۴. این خانه از پای بست ویران است. ۵. ناکارآمدی دولتمردان در اداره جامعه باعث شده است که کتاب‌های جامعه‌شناسی که توسط نهادهای دولتی تالیف و تدریس می‌گردد ناکارآمد باشد. ۶. کتاب‌ها به شدت شعار زده هستند. ۷. مدارس خیلی شعار زده و ارزشی عمل می‌شود. ۸. نویسندگان کتاب‌های جامعه‌شناسی، گردانندگان افکار جامعه هستند. ۹. مباحث جامعه‌شناسی را باید به معنای خالص علمی، بدون جهت‌گیری ارزشی استفاده نمود. ۱۰. کتاب درسی در دفاع از یک تفکر، مکتب و اندیشه، در کلاس درس تلاش می‌کند. ۱۱. آموزش و تربیت دانش‌آموز با تفکر انتقادی و نقاد، بسیار ارزشمندتر از تربیت دانش‌آموزی مطیع و چشم و گو بسته است. ۱۲. طرح مباحث ایدئولوژیک، مذهبی و مسائل سیاسی در کلاس درس جامعه‌شناسی، مرجعیت علمی و ادبیات جامعه‌شناختی را به حاشیه می‌راند و از اهداف خود دور می‌کند. ۱۳. در کلاس جامعه‌شناسی هر گزاره‌ای باید حق طرح شدن داشته باشد و از تخطئه و رد اندیشه‌های دانش‌آموزان باید دوری کرد. ۱۴. معلم باید کلاس را با گفت‌وگو پیش ببرد و از طرح درس به شکل سخنرانی خودداری کند.

۱. مطالب کتاب مغایر با ارزش‌ها و هنجارهای هویتی نوجوانان است. ۲. کتاب بیشتر در راستای هویت‌زدایی عمل می‌کند تا هویت‌بخشی. ۳. دانش‌آموزان در اغلب موارد با ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگ غربی هویت پیدا می‌کنند. ۴. بسیاری از دانش‌آموزان تلاش می‌کنند برای مورد قبول واقع شدن در گروه دوستان و دانش‌آموزان دیگر، متناسب با انتظارات آن‌ها عمل کنند. ۵. مطالب جامعه‌شناسی ممکن است با ارزش‌ها و هنجارهای نوجوانان در تضاد باشد. ۶. با محتویات حاضر که این کتاب‌ها دارند خیلی

آن کس که با هیولا
می‌جنگد، باید
مراقب باشد که خود
بدل به هیولا نشود

مهندسی اندیشه

من هیچکسم!

نمی‌توانند در هویت بخشی اجتماعی موثر واقع بشوند. ۷. استفاده‌ی زیاد از رسانه و فناوری اطلاعات می‌تواند آثار مخربی بر هویت اجتماعی دانش آموز بگذارد. ۸. دانش آموز به جای آموختن هویت از کتاب به دنبال درآوردن نکته کنکوری از آن است. ۹. کتاب در صورتی وظیفه هویت بخشی خود را درست انجام داده که به سوالات دانش‌آموز پاسخ بدهد. ۱۰. استفاده از مباحث ساده روان‌شناسی و جامعه‌شناسی جهت هویت‌بخشی کارآمد خواهد بود. ۱۱. اکثر متون و مطالب کتاب در راستای هویت بخشی نوشته و نگارش شده. ۱۲. کتاب اگر درست (در راستای هویت بخشی به دانش‌آموزان) نوشته شود می‌تواند در اجتماعی کردن کمک بسیار بزرگی به نوجوان بکند. ۱۳. هویت ایرانی-اسلامی باید متناسب با نسل جدید نوجوانان باز تعریف گردد، به گونه ای که دانش‌آموزان را به این هویت جذب نماید. ۱۴. یک معلم خوب می‌تواند به یک الگوی هویتی در جامعه برای دانش‌آموزان تبدیل گردد. ۱۵. اعضای خانواده باید خود را به عنوان یک الگوی اجتماعی در نظر بگیرند که نوجوانان از آن‌ها تقلید می‌نمایند. ۱۶. گروه‌های دوستان دانش‌آموزان به خصوص در سن نوجوانی از عوامل مهم هویت یابی اجتماعی آن‌هاست. ۱۷. کتاب‌های جامعه‌شناسی به دانش‌آموزان کمک کنند تا هویت اجتماعی خود را درک و شناخت کنند. ۱۸. اینگونه کتاب‌ها با نشان دادن مدل و ویژگی‌های زندگی اساطیر و نشان دادن تغییرالگوی ارزش‌ها، نمادها، سنت‌ها و تاریخی که از قبل وجود داشته می‌تواند هویت اجتماعی که در زمان قبل وجود داشته را نشان دهد. ۱۹. مدارس می‌توانند با کاهش تعارضات گروهی و قرار دادن افراد در یک گروه، هویت اجتماعی آن‌ها را همگرا سازند و انگیزه همکاری، همدلی و همزیستی را میان افراد جامعه فراهم کنند. ۲۰. در دوران نوجوانی یک نوع بحران هویتی برای فرد ایجاد می‌شود، و ارتباط دانش‌آموز با معلمان، مدیران و محیط مدرسه باعث شکل‌گیری هویت می‌شود.

در مرحله بعد این مقولات کلی در چهار لایه تحلیل (لیتانی، علل سیستمی، جهان‌بینی و استعاره‌ها و اسطوره‌ها) بر اساس نظر خبرگان طبقه‌بندی شدند:

جدول شماره ۴: طبقه‌بندی مفاهیم مستخرج از مصاحبه در لایه‌های مختلف

سطح لایه	مقولات
لیتانی	• تبه کردم جوانی تا کنم خوش زندگانی را • وروره جادو • تو اول بگو با کیان دوستی پس آنگه بگویم که تو کیستی • از خود بطلب هر آنچه خواهی که تویی
علل سیستمی	• پری‌روی مستور • تو بدین طفلی، که گفت استاد شو • هر کس به لایق گهر خود گرفت یار • برج عاج نشینان • کاتبان بد خط • هر چه پیش آید خوش آید • به یک عدد مبصر نیازمندیم!
جهان‌بینی	• من هیچکسم! • روز و شب عربده با خلق خدا نتوان کرد • بچه‌ها را برای زمانه خود باید تربیت کنید • یا آنچنان که می‌نمائی باش، یا چنان نمای که هستی!
استعاره‌ها و اسطوره‌ها	• عقل بفروش و هنر، حیرت بخر • مهندسی اندیشه • آن کس که با هیولا می‌جنگد، باید مراقب باشد که خود بدل به هیولا نشود!

تحلیل این لایه‌ها تصویری کلی از آینده فاصله فرهنگی دانش‌آموزان با سرفصل‌های کتب جامعه‌شناسی دبیرستان به دست می‌دهد. در ادامه، هر لایه و مقولات آن توضیح داده می‌شود.

لایه اول: لیتانی

لایه اول حاوی دلایل بدیهی مسئله است. مقولاتی که در این لایه قرار گرفتند، هریک بخشی از مسئله را توضیح می‌دهند. درحالی‌که لایه‌های پایین‌تر علل عمیق شکل‌گیری این مسئله هستند. مقولات مرتبط با این لایه شامل:

- تبه کردم جوانی تا کنم خوش زندگانی را: سبک زندگی جوانان، اندیشه نسبی گرایی، تفکر دم غنیمتی، نظام پاداش دهی ناعادلانه، دوری از امور جدی.
  - وروره جادو: استفاده بیش از حد از فضای مجازی و بازی های رایانه ای و دیگر رسانه ها، تاثیر رسانه به شکل خشونت و از بین رفتن علاقه به تحصیل.
  - تو اول بگو با کیان دوستی پس آنگه بگویم که تو کیستی: مسئولیت ناپذیری خانواده، تاثیر منفی خانواده و دوستان و همسالان.
  - از خود بطلب هر آنچه خواهی که تویی: عدم قابلیت دانش آموز در هضم مطالب، عدم تمایل و اشتیاق دانش آموز به یادگیری، کمبود هوش و استعداد و اعتماد به نفس و دیگر ویژگی های شخصیتی.
- موارد فوق را در نظریات و پژوهش ها و اطلاعات آماری پیگیری کردیم. در ادامه برخی از پژوهش ها و اسناد در تایید و اعتبار بخشی به مقوله های فوق الذکر خواهد آمد. فرقانی و مهاجری (Farhany & Mohajeri, 2018) در پژوهشی با عنوان رابطه بین میزان استفاده از شبکه های اجتماعی مجازی و تغییر در سبک زندگی جوانان به این نتیجه رسیده اند که با افزایش ساعات استفاده از شبکه های مجازی تغییر در هر یک از مولفه های سبک زندگی نیز بیشتر می شود. امیری (Amiri, 2021) در پژوهشی با عنوان رابطه رسانه (تلویزیون، ماهواره، اینترنت) با موفقیت یا عدم موفقیت تحصیلی دانش آموزان دختر در شرایط مجازی، به این نتیجه می رسد که بین استفاده از رسانه و موفقیت تحصیلی رابطه مستقیم منفی وجود دارد. تینو (Tinto, 1993) پشتکار دانش آموز برای به دست آوردن مدرک یا نمره را جزء اساسی موفقیت می داند. وی در نظریه اش، ارتباط بین یکپارچگی دانش آموز (ارزش ها و هنجارهای دانش آموز در ارتباط با دوستان و معلمان و میزان تعلق به موسسه یا مدرسه) و پشتکار را مورد تاکید قرار می دهد. زارعی (Zarei, 2014) در گفت و گویی با خبرگزاری ایسنا عنوان می دارد: احساس پوچی و بیهودگی به عنوان یک آسیب جدی فرصت های موفقیت در زندگی را نابود می کند. که یکی از اصلی ترین این فرصت ها برای نوجوانان، فرصت موفقیت تحصیلی است. تغییر در سبک زندگی جوانان، ترویج اندیشه نسبی گرایی و گسترش تفکر پوچ اندیشی، تفکر دم غنیمتی و عدم واقع بینی و ترسیم افقی روشن و دوری از امور جدی، نظام پاداش دهی ناعادلانه بالاخص در حوزه فارغ التحصیلان دانشگاهی در جامعه، همگی برای نوجوانان فرهنگی در آمیخته و نامتوازن به وجود آورده است که دانش آموزان را از فرهنگ و سنت خود به دور می دارد. استفاده به شکل ساعات متوالی از فضای مجازی و بازی های رایانه ای و دیگر رسانه ها و همچنین با توجه به تاثیر رسانه به شکل خشونت و از بین رفتن علاقه به تحصیل در دانش آموزان ما را متوجه یکی دیگر از علل دوری محصلان از فرهنگ ایرانی اسلامی خود می کند. رسانه هایی که غالباً به دلیل خواستگاه خود که در تمدن غرب است، به گسترش فرهنگ غربی کمک می کند. مسئولیت ناپذیری خانواده، تاثیر منفی خانواده و دوستان و همسالان همگی می تواند از دانش آموز شخصی مطرود و شکست خورده در دسترسی به اهداف ارزشمند خود بسازد. این می تواند باعث جذب دانش آموز در خرده فرهنگ ها شود که قاعدتاً با فرهنگ عرفی زاویه هایی دارد. این خرده فرهنگ ها شخص را به سمت کنش هایی در مقابل فرهنگ عرفی و رسمی سوق می دهند. در ادامه لازم به ذکر است فرای هر دلیل اجتماعی می توانیم به مواردی چون: عدم قابلیت دانش آموز در هضم مطالب، کمبود هوش و استعداد اشاره کرد.

لایه دوم: علل سیستمی

- این لایه به عواملی اشاره می کند که فنی و سیستمی هستند و علت پدید آمدن فاصله فرهنگی دانش آموزان از سر فصل های کتب جامعه شناسی دبیرستان هستند. مقولاً مرتبط با این لایه عبارتند از:
- پیری روی مستور: متن کتاب بی توجه به سوالات و دغدغه نوجوانان و آموزش مهارت های اجتماعی و هنجارها و ارزش های نوجوانان، حجیم و سنگین و پیچیده، به دور از مبانی علمی جامعه شناسی، آرمانی و ارزشی و شعار زده به نظر می آید.
  - تو بدین طفلی، که گفت استاد شو: برخی از معلمان در تدریس کتاب جامعه شناسی ناتوانند و همچنین بر علم جامعه شناسی مسلط نیستند و درس مربوطه را جدی نمی گیرند. کلاس های درس مونولوگ محور است. درک صحیحی از کارکردهای تحصیل و فلسفه علم آموزی وجود ندارد و به دانش آموزان آموخته نمی شود.
  - هر کس به لایق گهر خود گرفت یار: عدم توجه به نظر جامعه شناسان نسبت به کتب درسی جامعه شناسی و همچنین نحوه تدریس آن. برخی از معلمان با کیفیت علمی بالا استخدام نشده اند.

- برج عاج نشینان: مسئولین وزارت آموزش و پرورش بدون توجه به وضعیت فعلی و گرفتن بازخورد از وضعیت دانش-آموزان تنها به دنبال اجرای اهداف و قوانین تعیین شده می‌باشند. عدم برنامه ریزی فرهنگی دقیق از سوی وزارت آموزش و پرورش بر گسترش شکاف فرهنگی بین دانش‌آموزان و کتاب جامعه‌شناسی دبیرستان می‌افزاید.
- کاتبان بد خط: نویسندگان کتب درسی وابسته به نهادهای قانونگذار هستند و بدون توجه به شرایط فعلی خیلی شعارزده و ارزشی عمل می‌کنند.
- هر چه پیش‌آید خوش‌آید: در وزارت آموزش و پرورش عدم برنامه‌ریزی دقیق فرهنگی به چشم می‌خورد.
- به یک عدد مبصر نیازمندیم! از وقت کم تدریس، ابلاغ تدریس کتب به معلمان غیرمتخصص می‌توان به نگاه تحقیرآمیز به معلم و کلاس درس پی‌برد. همچنین مدیران مدارس برای دروس انسانی مخصوصاً جامعه‌شناسی ارزش زیادی قائل نیستند.

موارد فوق را در نظریات و پژوهش‌ها و اطلاعات آماری پیگیری کردیم. در ادامه برخی از موارد را در تایید و اعتبار بخشی به مقوله‌های ذکر شده خواهیم آورد. اسمارت و همکاران (Smart et al., 2020) در مقاله‌ای با عنوان یادگیری برای آینده‌های نامشخص: نقش کتاب‌های درسی، برنامه درسی و آموزش استدلال می‌کنند که کتاب‌های درسی و آموزش راهبردهای بالقوه تحول‌آفرین برای بازسازی یادگیری جوانان و گسترش ظرفیت‌های اجتماعی و عاطفی آن‌ها در سفر به بزرگسالی را نشان می‌دهند. میک (Meek, 2000) در کتابی با عنوان پژوهش و نگارش کتاب درسی، به نقش کتاب درسی در شکل‌دهی به ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان نوجوان دبیرستانی پرداخته است. جانسون (Johnson, 2017) در مقاله‌ای با عنوان نقش معلمان در ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان برای یادگیری، به تاثیر معلم بر یادگیری دانش‌آموز پرداخته است. در این مقاله آمده است که: نقش معلم در انگیزش شامل ایجاد محیطی مساعد برای یادگیری است، اما محدود به آن نیست. نقش معلم در تشویق حمایت از خودمختاری دانش‌آموزان، مرتبط بودن و ارتباط مطالب، انگیزه یادگیری را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، توانایی معلم برای توسعه شایستگی دانش‌آموزان، علاقه به موضوع تدریس شده و درک خودکارآمدی همه عوامل مهمی هستند که بر انگیزه دانش‌آموزان برای یادگیری تأثیر می‌گذارند.

پارسانیا (Parsania, 2022) مشاور وقت وزیر آموزش و پرورش در گفت‌وگویی با خبرگزاری ایسنا، وزارت آموزش و پرورش را در اجرایی‌سازی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ناموفق بیان می‌کند و یک علت مهم عدم اجرای سند، ضعف جدی در نظام برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش اعلام می‌نماید. صحرایی (Sahraei, 2023) وزیر وقت آموزش و پرورش در مصاحبه‌ای با خبرگزاری ایسنا کمبود معلمان کشور را ۲۰۰،۰۰۰ نفر اعلام کرد. نودینگر (Noddings, 2003) در مطالعه‌ای نشان می‌دهد دانش‌آموزان زمانی بهتر یاد می‌گیرند که احساسات مثبت، تجارب شادتر و موفق‌تری داشته باشند. شناسایی و تقویت نقاط مثبت دانش‌آموزان می‌تواند به تقویت احساس موفقیت آن‌ها در زمینه‌های زندگی کمک کند و منجر به تعامل آن‌ها با دیگران و افزایش عملکرد تحصیلی آن‌ها شود. قربانی (Ghorbani, 2018) در یادداشتی در خبرگزاری صدای معلم با عنوان: آیا کاهش سطح درآمد و معیشت معلم در سیر نزولی منزلت اجتماعی معلم تاثیر داشته است؟، به کاهش منزلت اجتماعی معلمان در چند سال گذشته پرداخته است.

این لایه به طور خلاصه نشان می‌دهد نظام آموزش و پرورش خود عامل قسمت عمده‌ای از شکاف فرهنگی پیش آمده است. محتوای نامناسب کتب درسی، عدم برنامه‌ریزی دقیق فرهنگی، تنزل جایگاه معلم در مدرسه، پایین بودن سطح علمی معلمان، بی‌توجهی مسئولین آموزش و پرورش به واقعیت‌های موجود، عدم توجه و مشورت به اهالی علم جامعه‌شناسی، همه را می‌توان از عوامل سیستمی ایجاد این شکاف فرهنگی در نظر آورد. این لایه به بروز برخی وقایع در سطح لیتانی خواهد انجامید. برای مثال بی‌توجهی به واقعیت‌های موجود و تاکید بر سنت و عدم جذابیت و نیاموختن چرایی دانش‌آموزی و تحصیل، باعث بروز بی‌علاقگی دانش‌آموزان به تحصیل و همچنین رفتن به سمت رسانه‌ها و فضای مجازی که گسترش دهنده فرهنگ غربی خواهد شد.

لایه سوم: جهان‌بینی

- من هیچکسم! کتب درسی هویت‌زدا، مغایر با ارزش‌ها و هنجارهای هویتی نوجوانان، سراسر نقد بر فرهنگ و تمدن غربی هستند که با هویت مکتسبه نوجوانان از فرهنگ غربی دچار تعارض می‌شود. هویت ایرانی-اسلامی متناسب با نسل جدید نوجوانان باز تعریف نگردیده است. اعضای خانواده به عنوان یک الگوی اجتماعی برای نوجوانان نیستند. مدل و ویژگی‌های زندگی اساطیر و ارزش‌ها، نمادها، سنت‌ها و تاریخی که از قبل وجود داشته و توانایی هویت‌سازی در نوجوانان را دارند در کتب مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

• روز و شب عربده با خلق خدا نتوان کرد: مهارت‌های اجتماعی در کتب درسی، با علم جامعه‌شناسی بی‌ارتباط و با نیازهای نوجوانان مطابق نیست. مباحث بسیار کم مطرح شده‌ی کتاب در ارتباط با شیوه‌ی عضویت افراد در گروه‌ها و جامعه، روش‌های برقراری ارتباط با دیگران، نحوه‌ی مشارکت در نهادهای اصلی جامعه (اقتصاد، سیاست، خانواده، تعلیم و تربیت) است. مهارت‌های اجتماعی چون ارتباط با همسالان، هم‌کلاسی‌ها، خانواده، معلمان و شهروندان به دانش‌آموز آموخته نمی‌شود.

• یا آنچنان که می‌نمائی باش، یا چنان نمای که هستی! : تضاد ارزشی خانواده، مدرسه، جامعه با کتب جامعه‌شناسی. موارد فوق را در نظریات و پژوهش‌ها و اطلاعات آماری پیگیری کردیم. در ادامه برخی از اسناد در تایید و اعتبار بخشی به مقوله‌های ذکر شده خواهد آمد. میر جلیلی و همکاران (Mir Jalili et al., 2017) در پژوهشی با عنوان تحلیل جایگاه جامعه‌پذیری در کتب علوم اجتماعی دوره متوسطه بر اساس آراء تربیتی استاد شهید مرتضی مطهری، به موضوع جامعه‌پذیری دانش‌آموزان پرداخته‌اند. چهار بعد اصلی احساس تعلق اجتماعی، پذیرش نقش و مسئولیت‌پذیری، گفتگو و ارتباطات اجتماعی و سنجش‌گرانه‌اندیشی در این پژوهش برای جامعه‌پذیری مشخص گردیده است. نتایج حاصل نشان می‌دهد در بسیاری از دروس این کتب، مؤلفه‌های مذکور مورد توجه قرار نگرفته است. بخشی از این نتایج به ماهیت دروس جامعه‌شناسی که در مورد آشنایی با این رشته است مربوط است، ولی بخشی نیز حاکی از کم‌توجهی به این آموزه‌ها در تدوین کتب درسی مرتبط است. نودینگز (Noddings, 2003) در مطالعه‌ای نشان می‌دهد دانش‌آموزان زمانی بهتر یاد می‌گیرند که احساسات مثبت، تجارب شادتر و موفق‌تری داشته باشند. شناسایی و تقویت نقاط مثبت دانش‌آموزان می‌تواند به تقویت احساس موفقیت آنها در زمینه‌های زندگی کمک کند و منجر به تعامل آن‌ها با دیگران و افزایش عملکرد تحصیلی آن‌ها شود. کاوسی و حسین‌زادگان (Kavosi & Hosseinzadegan, 2011) در مقاله‌ای با عنوان حفظ هویت ایرانی - اسلامی در فرایند جهانی شدن با تاکید بر هویت ایرانی اسلامی به ارتباط تمدن ایرانی اسلامی در ارتباط با دیگر تمدن‌ها می‌پردازند: یکی از مسائل مهمی که در روند جهانی شدن می‌توان پیرامون آن بحث نمود، فرهنگ است و جدای از جهانی شدن، فرهنگ، حقیقتی زنده و زاینده است که مدام در حال تطور می‌باشد و مرگ آن هنگامی رقم خواهد خورد، که به واسطه تقلید مسخ گردد. از این رو در شرایط کنونی، ما نیز به عنوان یک کشور اسلامی باید با توجه به فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از روند جهانی شدن خود را برای مواجهه با این پدیده مهیا ساخته و با اتکا به داشته‌های فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی، علاوه بر حفظ هویت (به‌ویژه هویت فرهنگی) خویش، با بهره‌گیری از ابزار برآمده از فرهنگ جهانی درصدد جهانی کردن آن باشیم. بی‌گمان ایران جهانی شده نیز در حفظ هویت خویش، بیش از یک ایران منزوی و عقب‌مانده موفق خواهد بود.

امیران (Amiran, 2023) در مقاله‌ای با عنوان بررسی رابطه بین یادگیری مهارت‌های اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، به این نتیجه رسیده است که آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان، در سلامت رفتاری و اجتماعی آن‌ها نقش بسزایی را ایفا می‌نماید و به آنان کمک می‌کند تا با سایر انسان‌های جامعه، فرهنگ و محیط خود مثبت و سازگارانه عمل کنند و در زندگی و تحصیل خود موفق باشند. کوثری و بیچارانلو (Kowsari & Bicharanlou, 2020) کتابی با عنوان ریا در ارتباطات اجتماعی نگارش کرده‌اند. در این کتاب، پدیده ریا به مثابه نوعی رفتار ارتباطی-اجتماعی، از منظر برخی منابع دینی اسلامی و غیراسلامی و نیز شماری از آثار ادیبان نامدار ایران و جهان، مطالعه و نیز این پدیده مذموم، بر اساس برخی نظریات علوم اجتماعی، به مثابه کنشی خودخواهانه، غیر زایا، عقیم، آسیب‌زا و در تضاد با رشد جامعه، تحلیل شده است. در مفهوم ارتباطی، ریا زبانی است که فرد در موقعیت‌های متفاوت (آشکار و پنهان) به کار می‌گیرد که به رفتارهای کلامی و غیر کلامی متعارضی منجر می‌گردد.

با توجه به مقوله‌های به دست آمده از مصاحبه‌ها، به نظر می‌رسد دانش‌آموزان دچار بحران هویت‌یابی، دارای مهارت‌های اجتماعی کم، و بد بین نسبت به فرهنگ رسمی و موجود به دلیل مشاهده دوگانگی در گفته و عمل در جامعه هستند. این جهان بینی نسبت به فرهنگ ایرانی-اسلامی بدبین و خواهان سنت شکنی است. نوجوانان نسبت به آداب اجتماعی بی‌تفاوت و علاقه‌ای به کسب مهارت‌های اجتماعی ندارند. این لایه بر لایه پیشین تاثیر گذار است، زمانی که جهان بینی اینچنین نسبی‌گرایانه و سنت‌شکنانه باشد، خردستیزی نهادی و سیستماتیک امری دور از ذهن نمی‌نماید.

لایه چهارم: استعاره‌ها و اسطوره‌ها

این لایه، ژرف‌ترین سطح تحلیل و معرفت‌شناسی است که الگوهای ذهنی ما را نمایان می‌سازد. این لایه از گذشته شکل گرفته و به ظهور مسائل فعلی انجامیده است، مقولات تشکیل دهنده این لایه عبارتند از:

• عقل بفروش و هنر، حیرت بخور: کاهش ارزش کتاب، کاهش ارزش تحصیل، کاهش ارزش کتاب درسی، بالاخص کتاب درسی جامعه‌شناسی.

- مهندسی اندیشه: کتاب‌ها شعار زده و نویسندگان کتاب‌های جامعه‌شناسی، گردانندگان افکار جامعه هستند. شاهد ناکارآمدی در تدوین کتاب‌ها در طرح مباحث علمی هستیم. مطالب کتاب درسی جهت‌گیری ارزشی، سیاسی، ایدئولوژیک، مذهبی و در راستای دفاع از یک تفکر، مکتب و اندیشه است.
  - آن کس که با هیولا می‌جنگد، باید مراقب باشد که خود بدل به هیولا نشود! : نگاه ابزاری به درس و کتاب، کتب ناتوان از پاسخدهی به سوالات، کتاب دانش کاربردی ندارد، رقابت‌های منفی دانش‌آموزی، دانش‌آموزان با پول همه چیز را می‌سینجند و به دنبال رشته‌های پر درآمد هستند.
- مقوله‌های فوق را در نظریات و پژوهش‌ها و اطلاعات آماری پیگیری کردیم و در ادامه برخی از اسناد در تایید و اعتبار بخشی به مقوله‌های ذکر شده خواهد آمد. آزاد ارمکی (Azad Armaki, 2014) عضو هیئت علمی وقت دانشگاه تهران در مصاحبه‌ای با خبرگزاری ایبنا عنوان داشت: در جامعه ما، کتاب نقش زیادی در افزایش مهارت‌های مردم ندارد و به همین دلیل نقشی محوری در ترمیم نظام اجتماعی ما ندارد. پس کتاب در جامعه ما ارزش اجتماعی و اقتصادی ندارد. شیخ رضایی (Sheikh Rezaei, 2019) عضو هیات علمی وقت مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور در مصاحبه‌ای با خبرگزاری ایسنا اعلام داشت: نگاه ابزاری به علم باعث پایین آمدن دانش عمومی در رشته‌های انسانی شده است، همچنین وی متذکر شد: تسلط علوم مهندسی و علوم پایه در کشور و نگاه ابزاری به علم، باعث شده سطح دانش عمومی در رشته‌های علوم انسانی و هنر پایین بیاید. نوروزی و درخشنده (Norouzi & Derakhshandeh, 2007) در مقاله‌ای با عنوان: بررسی اثرات کار فلسفی با کودکان از دیدگاه دانش‌آموزان مدارس ابتدایی شهر اصفهان، به موضوع آموزش کار فلسفی با دانش‌آموزان پرداختند، نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان در زمینه رعایت بیشتر نظم در کلاس، احترام به بزرگترها، روابط صحیح با کودکان، درک و فهم بهتر مطالب درسی، مسوولیت‌پذیری، حس اعتماد به نفس، عزت نفس و خلاقیت رشد کرده و برنامه کار فلسفی با آنان در زمینه پیشرفت تحصیلی آنان موثر بوده است.

مقولات در این سطح، علل عمیق شکل‌گیری فاصله فرهنگی بین دانش‌آموزان و سر فصل‌های کتب جامعه‌شناسی را شکل می‌دهند. ما شاهد خرد ستیزی گسترده در جامعه خود در شکل کاهش ارزش کتاب، کاهش ارزش تحصیل هستیم. مصادیق دیگری را که می‌توان عنوان کرد، گسترش خرده فرهنگ هاست که مکرراً در آنها شاهد تعارض با عقل و منطق هستیم. در ادامه تسلط و هژمونی بر افراد جامعه را در قالب کتاب‌های درسی و فعالیت‌های مدرسه شاهد هستیم. این نه تنها کمکی به بسترسازی برای پویایی و خود شکوفایی اندیشه دانش‌آموز نمی‌کند بلکه بیشتر به گسترش عقلانیت ابزاری، جزم اندیشی و واقع گرایی بدون اخلاق می‌انجامد. نگاه ابزاری به درس باعث ایجاد رقابت‌های منفی دانش‌آموزی، تحمیل اندیشه مادی‌گرایانه به نوجوانان و دوری از اهداف والای علم است. در ارتباط این لایه با لایه جهان‌بینی می‌توان گفت: تحقیر خرد و گم شدن فلسفه علم، دانش‌اندوزی به طمع مال‌اندوزی دارای نتیجه منطقی: ریاکاری، نداشتن مهارت‌های اجتماعی و سرگردانی هویتی خواهد بود.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر فاصله فرهنگی میان دانش‌آموزان و سرفصل‌های کتب جامعه‌شناسی دبیرستان، با بهره‌گیری از تحلیل لایه‌های علی (CLA) صورت گرفت. یافته‌های پژوهش بر مبنای مصاحبه با ۱۱ نفر از خبرگان حوزه جامعه‌شناسی، به استخراج ۱۸ مقوله در چهار سطح لایه‌ای منجر شد که در ادامه به اختصار بیان می‌شود:

۱. عوامل مؤثر بر فاصله فرهنگی دانش‌آموزان در چهار سطح تحلیل لایه‌ای شناسایی شد:

- **سطح لیتانی:** رواج سبک زندگی بی‌قید نسبت به تحصیل، تأثیر مخرب رسانه‌ها، نقش منفی خویشاوندان و دوستان، و ناتوانی در درک مطالب درسی.
- **سطح علل سیستمی:** محتوای نامناسب کتب، معلمان فاقد تخصص جامعه‌شناسی، عدم بهره‌گیری از دیدگاه متخصصان، ضعف برنامه‌ریزی درسی، و کاهش جایگاه معلم.
- **سطح جهان‌بینی:** بحران هویت نوجوانان، فقدان مهارت‌های اجتماعی، بی‌توجهی به سلايق نسل جدید، و دوگانگی در رفتار بزرگسالان.
- **سطح استعاره‌ها و اسطوره‌ها:** خردستیزی، سلطه‌گرایی فرهنگی، و فراموشی فلسفه علم.

۲. **وضعیت موجود در سطح لیتانی** با استعاره‌هایی چون «تبه کردم جوانی...»، «وروره جادو»، و «از خود بطلب هر آنچه خواهی» بازنمایی شد که نشان‌دهنده نگاه سطحی، گریز از مسئولیت و خودمحوری فرهنگی در میان نوجوانان است.
  ۳. **در سطح سیستمی**، مقولاتی چون «پری‌روی مستور»، «برج عاج‌نشینان» و «کاتبان بدخط» نماد ضعف ساختاری و فاصله تصمیم‌گیران آموزشی با زیست‌جهان نوجوانان هستند.
  ۴. **در سطح جهان‌بینی و گفتمان**، عباراتی مانند «من هیچ‌کسم»، «بچه‌ها را برای زمانه خود تربیت کنید» و «یا چنان باش که می‌نمایی» نشان از بحران معنا، گسست نسلی و تضاد ارزش‌ها دارند.
  ۵. **در سطح استعاره‌ها و اسطوره‌ها**، مفاهیمی چون «عقل بفروش و حیرت بخر» و «مهندسی اندیشه» از نفوذ باورهای فرهنگی ناهماهنگ با اهداف آموزش رسمی حکایت دارند.
- به‌طور کلی، یافته‌ها نشان می‌دهند که فاصله فرهنگی موجود، ریشه در لایه‌های عمیق فرهنگی، ساختاری و گفتمانی دارد و هرگونه مداخله مؤثر، نیازمند بازنگری بنیادین در نگرش‌های حاکم بر نظام آموزشی و محتوای کتب درسی جامعه‌شناسی است.

جدول شماره ۵: هشدارهای مستخرج از مقولات لایه‌ها

سطح لایه	هشدار
لیتانی	• گسترش نسبی اندیشی و متعاقب آن پوچ اندیشی، تفکر دم‌غنیمتی باعث انعال و دوری از امور جدی در نوجوانان می‌شود. • استفاده بیش از حد نوجوانان از رسانه‌ها و فضای مجازی، علاوه بر آسیب‌های خود باعث گسترش فرهنگ غربی و در ادامه دوری از فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی می‌شود. • برخی از دانش‌آموزان نوجوان تأثیرات منفی از خانواده، خویشان و همسالان می‌گیرند. • برخی از دانش‌آموزان توانایی و قابلیت لازم برای درک و هضم مطالب کتب درسی را ندارند.
علل سیستمی	• متن کتاب بی‌توجه به سوالات و دغدغه نوجوانان و آموزش مهارت‌های اجتماعی و هنجارها و ارزش‌های نوجوانان، حجیم و سنگین و پیچیده، به دور از مبانی علمی جامعه‌شناسی، آرمانی و ارزشی و شعار زده به نظر می‌آید. • برخی از معلمان در تدریس کتاب جامعه‌شناسی ناتوانند و همچنین بر علم جامعه‌شناسی مسلط نیستند و درس مربوطه را جدی نمی‌گیرند. کلاس‌های درس مونولوگ محور است. درک صحیحی از کارکردهای تحصیل و فلسفه علم آموزی وجود ندارد و به دانش‌آموزان آموخته نمی‌شود. • عدم توجه به نظر جامعه‌شناسان نسبت به کتب درسی جامعه‌شناسی و همچنین نحوه تدریس آن. برخی از معلمان با کیفیت علمی بالا استخدام نشده‌اند. • مسئولین وزارت آموزش و پرورش بدون توجه به وضعیت فعلی و گرفتن بازخورد از وضعیت دانش‌آموزان تنها به دنبال اجرای اهداف و قوانین تعیین شده می‌باشند. عدم برنامه‌ریزی فرهنگی دقیق از سوی وزارت آموزش و پرورش بر گسترش شکاف فرهنگی بین دانش‌آموزان و کتاب جامعه‌شناسی دبیرستان می‌افزاید. • نویسندگان کتب درسی وابسته به نهادهای قانونگذار هستند و بدون توجه به شرایط فعلی خیلی شعارزده و ارزشی عمل می‌کنند. • در وزارت آموزش و پرورش عدم برنامه‌ریزی دقیق فرهنگی به چشم می‌خورد. • از وقت کم تدریس، ابلاغ تدریس کتب به معلمان غیرمتخصص می‌توان به نگاه تحقیرآمیز به معلم و کلاس درس پی‌برد. • همچنین مدیران مدارس برای دروس انسانی مخصوصاً جامعه‌شناسی ارزش زیادی قائل نیستند.
جهان‌بینی	• کتب درسی هویت‌زدا، مغایر با ارزش‌ها و هنجارهای هویتی نوجوانان، سراسر نقد بر فرهنگ و تمدن غربی هستند که با هویت مکتسبه نوجوانان از فرهنگ غربی دچار تعارض می‌شود. هویت ایرانی-اسلامی متناسب با نسل جدید نوجوانان باز تعریف نگردیده است. اعضای خانواده به عنوان یک الگوی اجتماعی برای نوجوانان نیستند. مدل و ویژگی‌های زندگی اساطیر و ارزش‌ها، نمادها، سنت‌ها و تاریخی که از قبل وجود داشته و توانایی هویت‌سازی در نوجوانان را دارند در کتب مورد توجه قرار نگرفته‌اند. • مهارت‌های اجتماعی در کتب درسی، با علم جامعه‌شناسی بی‌ارتباط و با نیازهای نوجوانان مطابق نیست. مباحث بسیار کم مطرح شده‌ی کتاب در ارتباط با شیوه‌ی عضویت افراد در گروه‌ها و جامعه، روش‌های برقراری ارتباط با دیگران، نحوه‌ی مشارکت در نهادهای اصلی جامعه (اقتصاد، سیاست، خانواده، تعلیم و تربیت) است. مهارت‌های اجتماعی چون ارتباط با همسالان، هم‌کلاسی‌ها، خانواده، معلمان و شهروندان به دانش‌آموز آموخته نمی‌شود. • تضاد ارزشی خانواده، مدرسه، جامعه با کتب جامعه‌شناسی به چشم می‌خورد.

- افزایش خردستیزی همراه با کاهش ارزش کتاب، کاهش ارزش تحصیل، کاهش ارزش کتاب درسی، بالاخص کتاب درسی جامعه‌شناسی.
- کتاب‌های درسی شعار زده و نویسندگان کتاب‌های جامعه‌شناسی، گردانندگان افکار جامعه هستند. شاهد ناکارآمدی در تدوین کتاب‌ها در طرح مباحث علمی هستیم. مطالب کتاب درسی جهت‌گیری ارزشی، سیاسی، ایدئولوژیک، مذهبی و در راستای دفاع از یک تفکر، مکتب و اندیشه است.
- نگاه ابزاری به درس و کتاب، کتب ناتوان از پاسخدهی به سوالات، کتاب دانش کاربردی ندارد، رقابت‌های منفی دانش-آموزی، دانش‌آموزان با پول همه چیز را می‌سجند و به دنبال رشته‌های پر درآمد هستند.

استعاره‌ها و اسطوره‌ها

پیش‌فرض ضمنی در تحلیل لایه‌ای علی آن است که لایه استعاره‌ها و اسطوره‌ها منجر به پیدایش جهان‌بینی خاصی است که در لایه سوم ظاهر شده است. حاصل این جهان‌بینی، سیستم‌ها و علی است که در لایه دوم پدیدار می‌شوند و در نهایت لیتانی و مسئله مورد نظر ما را شکل می‌دهند. بر این اساس، با تغییر و بهبود عمیق‌ترین لایه می‌توان در بلند مدت مسئله را حل کرد و این یعنی راهبردگذاری بلند مدت برای تغییر تصاویر ذهنی، باورهای ناخودآگاه و عواطف مردم (Lesan Tusi et al., 2020) به این ترتیب، راهکار اجتناب از هشدارهای راهبردی محتمل در جدول شماره ۴ با تولید محتوای مناسب در راستای جایگزینی استعاره‌های مثبت در عمیق‌ترین لایه و اقدامات مدیریتی در لایه‌های بالاتر امکانپذیر است. در جدول شماره ۵ از عمیق‌ترین لایه آغاز کرده و راهبردهایی پیشنهاد می‌شود:

جدول شماره ۶- پیشنهادهایی از لایه‌های عمیق تا لایه‌های سطحی

سطح لایه	هشدار
اسطوره و استعاره	• می‌توان در راستای خردگستری به اصلاح نظام پاداش‌دهی بالاخص در اشتغال فرهیختگان و تحصیل‌کردگان در کشور پرداخت. قیمت کتاب را کاهش داد، به گسترش جلسه‌های نقد کتاب، شعر و فیلم کمک کرد و در ادامه به ساخت و معرفی محصولات فرهنگی ارزشمند در حوزه کتاب، فیلم و پادکست پرداخت. • می‌توان با تاکید بر نهادسازی اجتماعی، قدرت را با نظارت مردمی به سمت بستر سازی اجتماعی پیش برد. این رویکرد به دور از صلاح اندیشی حاکمیت برای مردم است. در این چشم انداز حاکمیت با ایجاد بستر مناسب می‌تواند در قالب گسترش فضای عاری از سلطه شامل ابراز وجود و تصمیمی‌گیری برای سرنوشت جمعی، مردم را در جهت خود شکوفائی و گسترش آگاهی جمعی کمک کرد. • در مدارس قبل از هر کاری، معلم و عوامل مدرسه به آموزش فلسفه علم، فلسفه دانش آموزی و فلسفه دانش اندوزی بپردازند. معلمین باید تمام تلاش خود را کنند تا نگاه ابزار گرایانه و سلطه گرانه به علم و دانش برای به دست آوردن و ثروت اندوزی از مدارس رخت بربندد. همچنان که در تعدیل تفکر علم پرستی، و نگاه به علم به عنوان تنها و یگانه راه نجات بشر کوشا باشند. واقعیت علم به عنوان راهی برای رهایی بشر از بندها درونی و بیرونی و همچنین تلاشی برای کاهش درد و آلام هم نوعان آموزش داده شود.
جهان بینی	• هر ایرانی به گذشته درخشان ملی خود می‌بالد و هر ایرانی مسلمان به گذشته ایران اسلامی فخر می‌کند. اما باید بپذیریم که فرهنگ ملی-مذهبی ما توانایی گسترش و پویایی بیشتری در صورت ارتباط با دیگر تمدن های بشری را دارد. قطعاً تفکر خودبستگی و تکبر ورزی در این مسئله با تاکید بیش از حد بر سنت، ما را از رشد و توسعه و ارتباط سالم با دیگر ملل دور خواهد داشت. پس ما می‌توانیم با تاکید بر سنت و گذشته خود، با بهره بردن از سرمایه‌های بشری در بستر فرهنگ ملل، کهن تمدن خود را شکوفا و بالنده تر کنیم. • دانش آموزان به جای تربیت به عنوان انسانی مطیع و سر به راه که توانایی همزیستی با هر شخصی را دارد، باید با مهارت اجتماعی انتقادی و تکاملی رشد پیدا کند، همچنان که هم نوعان خود را دوست دارد و یاری می‌رساند اما در مقابل آسیب آنها از خود نیز حمایت می‌کند و حافظ حقوق خود و دیگران است و در ارتباط به دنبال هم افزایی با دیگری است. • در رفع تضاد ارزشی خانواده، مدرسه، جامعه با کتب جامعه‌شناسی برای دانش‌آموزان تفاوت وضعیت آرمانی و وضعیت موجود را توضیح دهیم. و سعی کنیم این دو را تا جایی که می‌توانیم به هم نزدیک کنیم.
علل سیستمی	• متن کتاب باتوجه به سوالات و دغدغه نوجوانان و آموزش مهارت‌های اجتماعی و هنجارها و ارزش‌های نوجوانان، با حجم متناسب به حوصله کلاس و محصل و روان، در راستای مبانی علمی جامعه‌شناسی، منطقی و با دیدگاهی متناظر با واقعیات اجتماعی طراحی گردد. • برای دبیران جامعه‌شناسی کارگاه آموزشی مبانی جامعه‌شناسی، نحوه تدریس جامعه‌شناسی و همچنین فلسفه علم و دانش‌آموزی برپا گردد. • از دیدگاه و نظرهای جامعه‌شناسان نسبت به اصلاح کتب درسی جامعه‌شناسی و نحوه تدریس آن و همچنین نگارش کتب جدید، استفاده شود. ر ادامه معلمین با کیفیت علمی بالا در فرآیند استخدام جذب وزارتخانه آموزش و پرورش شوند.

- کلان ساختار آموزشی، به عنوان سیاستگذار آموزش باید از نگاه ایدئولوژیک به آموزش و پرورش اجتناب کند، به رسالت و فلسفه علم توجه کند و در تعدیل علم پرستی و تکبر ناشی از آن در بین اهالی مدرسه، از معلم تا به دانش آموز کوشا باشد. همچنان الگوی خرد گستری و دانش آموزی باید سرمشق ساختار آموزشی باشد.
- در تدوین محتوای درسی دقت شود که نه تنها مطالب آرمانی و افق های دور دست عنوان نگردد بلکه در ادامه آشکار کردن واقعیات زندگی برای دانش آموزان، راه حل های منطقی و راه گشا در ادامه آورده شود و بیشتر بر سوال چه باید کرد؟ تاکید گردد.
- معلمین و عوامل مدرسه می توانند با دیالوگ و تعامل پلی ارتباطی بین دانش آموزان و مسئولان باشند، آسیب های مدرسه را به مسئولین منتقل کنند و در فهم دانش آموزان از برنامه ریزی موجود تلاش کنند.
- با جذب معلمین توانمند، درس جامعه شناسی فقط به دبیران با تحصیلات جامعه شناسی سپرده شود. مدت زمان درس جامعه شناسی افزایش گردد. جلسه توجیهی برا مدیران مدارس و اهمیت درس جامعه شناسی برگزار گردد.
- جایگزینی فرهنگ اخلاقی مسئولانه، به جای فرهنگ پوچ گرا، بسیار دشوار خواهد بود. اما توجه به بحران و فاجعه ای که در پس نگاه پوچ گرایانه به جهان وجود دارد، ما را به تلاش هر چند به قدر وسعمان وای دارد. انفعال دقیقاً آن چیزی است که نگاه پوچ اندیشانه خواهان است. باید سعی شود این فرهنگ در دانش آموزان و عوامل مدرسه به فرهنگ مقابل یعنی فرهنگ اخلاقی و مسئولانه تبدیل و جایگزین شود.
- رسانه ها و فضای مجازی حاوی محتوایی بعضاً آسیب زا برای نوجوانان دانش آموزان هستند، به آن ها باید آموزش داده شود که این فضا تنها به عنوان ابزاری برای زندگی بهتر است، نه فضایی برای زندگی و همچنین استفاده آنان از این فضا باید زیر نظر گرفته شود و با کنترل این استفاده از آسیب های احتمالی جلوگیری به عمل آید.
- قابلیت فردی از دیدگاه توانایی های ذاتی هر شخص آنچنان مد نظر نگارندگان این پژوهش نبوده است. بلکه پرورش و شکوفایی و تجهیز دانش آموز برای طی مراحل بعد مد نظر بوده است. اگر قابلیت های فردی شناسایی و به موقع پرورش داده شود، ما شاهد اشتیاق و انگیزه در دانش آموز خواهیم بود و اگر نه قطعاً علاقه و اشتیاق با بی انگیزگی و فرار از درس همراه خواهد شد.
- دانش آموزان آسیب دیده را به روانشناس یا مشاور معرفی کنیم. سعی کنیم با تاکید بر اهمیت ارتباط و دوستی دانش آموزان با یکدیگر و تاثیر آن بر آموزش و یادگیری آن ها را در به دوستی برگزیدن افراد مناسب یاری دهیم. همچنین با کلاس آموزشی خانواده ها را به مسئولیت پذیری در قبال دانش آموزان تشویق کنیم.

لیتانی

جدول شماره ۷- پیشنهادهایی از لایه های عمیق تا لایه های سطحی

سطح لایه	هشدار / پیشنهاد (ترکیب نظری و عملیاتی)
اسطوره و استعاره	• در راستای خرد گستری، سیاست گذاری هایی در حوزه اشتغال نخبگان با مشوق های مالی مشخص و هدفمند همراه شود. برای مثال، اختصاص یارانه های هدفمند به تولیدکنندگان محتوای فرهنگی و ایجاد صندوق های حمایتی برای نویسندگان، فیلم سازان و پادکست سازان. • نهادسازی اجتماعی از طریق تشکیل شوراهای مردمی در محله ها برای تصمیم گیری های محلی و گسترش فرهنگ نقد پذیری در نهادهای رسمی تقویت شود. • اجرای طرح های آزمایشی «فلسفه برای کودکان (P4C)» در مدارس ابتدایی و متوسطه با مشارکت اساتید دانشگاهی در حوزه فلسفه علم، برای مقابله با نگاه ابزار گرایانه به دانش.
جهانبینی	• برنامه های تبادل فرهنگی دانش آموزی با دیگر کشورهای اسلامی یا همسوی فرهنگی طراحی و اجرا شود تا درک بینا فرهنگی تقویت گردد. • برگزاری کارگاه های مهارت های اجتماعی با تأکید بر «مهارت های انتقادی و حمایتی» برای دانش آموزان. • تدوین محتوای کمک آموزشی از کتب جامعه شناسی برای آموزش تفاوت وضعیت آرمانی و واقعی، با مشارکت معلمان و والدین در تحلیل محتوا.
علل سیستمی	• طراحی کتاب های درسی جامعه شناسی با رویکرد بومی و مسئله محور و مبتنی بر تحلیل نیازهای بومی نوجوانان. • برگزاری سالانه کارگاه های توانمندسازی دبیران در حوزه فلسفه علم و روش تدریس جامعه شناسی. • استفاده از نظرات متخصصان جامعه شناسی در شورای برنامه ریزی درسی و طراحی نظام ارتقای معلمان بر اساس کیفیت علمی و توان آموزش تعاملی.

- تفکیک بخش نظری و عملی در تدوین محتوا و تأکید بر چگونگی کاربرد راهکارهای ارائه شده برای شرایط واقعی مدرسه و کلاس درس.
- ایجاد شبکه همیاران فرهنگی در مدارس برای مقابله با پوچگرایی و ترویج فرهنگ اخلاقی، با همکاری روحانیون، مشاوران و مربیان تربیتی.
- تدوین و پیاده‌سازی بسته‌های آموزشی «سواد رسانه‌ای» برای مقطع متوسطه اول و دوم با تمرینات عملی در کلاس و تحلیل محتوای واقعی فضای مجازی.
- اجرای طرح شناسایی و هدایت استعدادها در قالب کارگاه‌های عملی، مسابقات موضوعی، و پروژه‌های گروهی.
- ایجاد سیستم ارجاع سریع دانش‌آموزان آسیب‌پذیر به مراکز مشاوره مدرسه با پروتکل مشخص. برگزاری جلسات آموزش خانواده به شکل ترکیبی حضوری-مجازی.

لیتانی

مشارکت نویسندگان

اساس و شاکله پژوهش بر اندیشه پرفسور نیازی استوار بود و سه دانشجوی دکتری ایشان هر سه نقش دستیار را ایفا می کردند. تمامی نویسندگان در ۱۰۰٪ مراحل کار شرکت مستقیم داشته اند.

تعارض منافع

«هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

References

- Afshari, F., & Seif, A. A. (2018). *A Study of the Representation of Cultural Identity in Secondary School Textbooks*. Journal of Curriculum Studies. [In Persian]
- Ali Sofi, Y., & Ali Sofi, N. (2002). *Content analysis of the 12th grade sociology textbook based on the William Rumi method*. Fourth National Conference on Social Science Education. <https://civilica.com/doc/1944544/>. [In Persian]
- Amara, R. (1981). *The Futures Field*. *The Futurist*. [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(91\)90085-G](https://doi.org/10.1016/0016-3287(91)90085-G)
- Anonymous. (2016). *Presidential Charter of Citizen Rights*. Tehran: Taqcheh. <https://media.president.ir/uploads/ads/148214204462093500.pdf>. [In Persian]
- Bell, W. (1996). *The Foundations of Futures Studies: Human Science for a New Era: History, Purposes, and Knowledge*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers. <https://doi.org/10.2307/2655498>
- Chigbu, U. E. (2014). *Repositioning culture for development: women and development in a Nigerian rural community*. Community, Work & Family, 18(3), 334–350. <https://doi.org/10.1080/13668803.2014.981506>
- Educational Research and Planning Organizationa. (1402). *Sociology (1)*. Tehran: Iranian Textbook Publishing Company. <http://chap.sch.ir/books/6150>. [In Persian]
- Educational Research and Planning Organizationb. (1402). *Sociology (2)*. Tehran: Iranian Textbook Publishing Company. <http://www.chap.sch.ir/books/11881>. [In Persian]
- Educational Research and Planning Organizationc. (1402). *Sociology (3)*. Tehran: Iranian Textbook Publishing Company. <http://chap.sch.ir/books/10620>. [In Persian]
- Ghemawat, P. (2001). *Distance still matters: The hard reality of global expansion*. Harvard Business Review, 79(8), 137–147. <https://hbr.org/2001/09>
- Hosseini, S. M., & Maleki, F. (2019). *Content analysis of the 10th grade sociology textbook of the second secondary school based on cultural socialization indicators*. Journal of Research in Curriculum Planning. <https://ensani.ir/fa/article/556737>. [In Persian]
- Inayatullah, S. (2000). *The Views of Futurists*. In *The Knowledge Base of Futures Studies 4 [CD-ROM]*. Melbourne: Futures Study Centre.
- Inayatullah, S. (2004). *The causal layered analysis reader*. Tamsui: Tamkang University Press.
- Inayatullah, S. (2014). *Causal Layered Analysis Defined*. *The Futurist*, 48(1).
- Inayatullah, S. (Ed.). (2022). *CLA 3.0 - Thirty Years of Transformative Research* (3rd ed.). Taiwan: Tamkang University Press.

- Jackson, Y. (2006). *Encyclopedia of Multicultural Psychology*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412952668>
- Khoobchahre, M., Akbari, A., Pourshafei, H., & Cherabin, M. (2018). *Identifying and prioritizing dimensions and components of standard education*. *Educational Leadership and Management*, 12(1), 87–110. https://journals.iau.ir/article_667782.html. [In Persian]
- Lipsett, I. (2024). *Using Causal Layered Analysis for Transformational Change*. IFTF. Retrieved 2024-01-12.
- Masini, E. (1993). *Why Futures Studies?* London: Grey Seal.
- Nasseri, Z., & Molana, H. (2017). *A Critical Analysis of the Discourse of the Eleventh Grade Sociology Textbook*. *Journal of Educational Research*. <https://civilica.com/doc/1989884/>. [In Persian]
- Panahi, M. H. (2001). *Generation gap, family differences and how to deal with it*. *Al-Zahra University Humanities Quarterly*, 112(37–38). <https://ensani.ir/fa/article/264499>. [In Persian]
- Ramos, J. M. (2003). *From critique to cultural recovery: Critical futures studies and causal layered analysis*. Australian Foresight Institute, Swinburne University, Melbourne.
- Sahebi, M. J. (2005). *Relations between Religion and Culture in Iranian Society (Vol. 2)*. [In Persian]
- Safi, A. (2003). *A study of school principals' standards in the context of Iranian education history*. Tehran: Madrasah, 427–446. <https://dlim.isfahan.ir> [In Persian]
- Sardar, Z. (1999). *Rescuing All of Our Futures: The Futures of Futures Studies*. London: Adamantine Press.
- Saul, P. (2001). *This Way to the Future*. *Journal of Futures Studies*, 6(1), 107–120.
- Shenkar, O. (2001). *Cultural distance revisited: Towards a more rigorous conceptualization and measurement of cultural differences*. *Journal of International Business Studies*, 32(3), 519–535. <https://doi.org/10.1057/jibs.2011.40>
- Talebi, A. T. (2006). *The concept and characteristics of values*. *Journal of the Growth of Social Science Education*, 9(3). <https://ensani.ir/fa/article/127491>. [In Persian]
- Talebian, S., & Talebian, H. (2014). *The application of causal layered analysis to understand the present conditions and possible futures of media and politics in Iran*. *European Journal of Futures Research*, 6(8). <https://doi.org/10.1186/s40309-018-0137-9>
- Takayama, P. (2013). *Effects of the concept of cultural distance on the international trade of 'telenovelas'*. *Latin America Ronshu*, 47, 61–78. https://doi.org/10.50978/aronshu.47.0_61
- Triandis, C. (1998). *In Comprehensive Clinical Psychology*. Pergamon/Elsevier Science Ltd.
- Tylor, E. (1871). *Primitive Culture (Vol. 1)*. New York: J.P. Putnam's Son.
- Zaer Kaaba, R. (2018). *Generation gap: A sociological study of a social issue*. *Growth of Social Science Education*, 21(1). <https://www.roshdmag.ir/fa/article/21327>. [In Persian]